

Instytut Wymiaru Sprawiedliwości

**Przesłuchanie świadka i podejrzanego/oskarżonego
w postępowaniu karnym
– perspektywa prawoporównawcza**

Przemysław Pietrzak, Michał Wawrzyńczak

Prawo karne i kryminologia

Warszawa 2021

Spis treści

Wstęp	5
1. Anglia i Walia	7
1.1. Zagadnienia ogólne	7
1.2. Postępowanie przygotowawcze. Ogólne rozwiązania dotyczące przesłuchania na podstawie kodeksu praktyki C	8
1.3. Postępowanie sądowe	11
2. Hiszpania	17
2.1. Zagadnienia ogólne	17
2.2. Przesłuchanie podejrzanego/oskarżonego	17
2.3. Przesłuchanie świadka	19
2.3.1. Postępowanie przygotowawcze	19
2.3.2. Postępowanie sądowe	23
3. Niemcy	27
3.1. Zagadnienia ogólne	27
3.2. Przesłuchanie oskarżonego	27
3.3. Przesłuchanie świadka	29
4. Włochy	37
4.1. Zagadnienia ogólne	37
4.2. Przesłuchanie świadka. Badanie metodą pytań krzyżowych podczas rozprawy sądowej	39
4.3. Przesłuchanie świadka małoletniego oraz niepełnosprawnego intelektualnie	42
4.4. Przesłuchanie oskarżonego w procesie karnym	44
4.5. Przesłuchanie świadka w postępowaniu przygotowawczym	46
5. Stany Zjednoczone Ameryki	51
5.1. Zagadnienia ogólne	51
5.2. Metody przesłuchania podczas rozprawy sądowej	52
5.3. Przesłuchanie podczas postępowania przygotowawczego	59
Zakończenie	65
Bibliografia	69

Wstęp

Proces karny stanowi szczególnie istotną formułę postępowania przed sądami powszechnymi z uwagi na jego przedmiot oraz funkcje, jakie pełni w systemie prawa karnego. W literaturze wskazuje się, że przedmiotem procesu jest rozstrzygnięcie kwestii odpowiedzialności karnej jednostki za zarzucany jej czyn zabroniony¹. Jedną z funkcji procesu karnego jest ściganie karne, które rozumiane jest jako wszelkie działania organów ścigania zmierzające do wykrycia oraz ustalenia sprawcy przestępstwa². Należy mieć na uwadze, iż realizacja funkcji ścigania karnego odbywa się tak na etapie postępowania przygotowawczego, w formie śledztwa lub dochodzenia, jak i poprzez wniesienie i popieranie aktu oskarżenia przed sądem, a zatem na etapie postępowania sądowego. W konsekwencji niezwykle istotne jest ukształtowanie norm regulujących proces karny w sposób efektywny i jednocześnie gwarancyjny, mając na uwadze osiągnięcie stanu sprawiedliwości materialnej stanowiącego cel procesu karnego³.

Ukształtowanie postępowania karnego w sposób gwarantujący jednocześnie efektywność działań sądu oraz organów ścigania, jak i pożądaný standard ochrony dla wszystkich uczestników procesu karnego – w szczególności oskarżonego – stanowi nie lada wyzwanie legislacyjne. W zależności od reprezentowanej tradycji kultury prawnej poszczególne państwa w ramach swoich systemów prawnych przyjęły różne rozwiązania proceduralne, które mają na celu osiągnięcie powyższych postulatów. Złożoność oraz istotę omawianego zagadnienia doskonale przedstawia historia próby wtłoczenia polskiego procesu karnego w znacznie szersze, niż dotychczasowe, ramy kontradiktoryjności za pomocą tzw. wielkiej nowelizacji ku kontradiktoryjności⁴, lecz niedługo później wprowadzono nowelizację odwracającą rzeczne zmiany⁵. Należy zauważyć, iż choć obecna w ramach polskiego systemu prawa karnego procesowego zasada kontradiktoryjności wespół z zasadą skargowości stanowi dominującą zasadę kształtującą model procesu⁶, nie tworzy jednakże systemu w pełni kontradiktoryjnego.

¹ K. Marszał, *Proces karny*, Warszawa 2017, s. 28.

² K. Marszał, *Proces karny...*, s. 37.

³ K. Marszał, *Proces karny...*, s. 30–31.

⁴ Zob. ustawa z dnia 27 września 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1247).

⁵ Zob. ustawa z dnia 11 marca 2016 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 437).

⁶ K. Marszał, *Proces karny...*, s. 117.

Elementy kontradiktoryjności będą przeważać w ramach rozprawy głównej, jednak postępowanie przygotowawcze przyjmuje charakter śledczy⁷, co z kolei wpływa na skalę stopnia kontradiktoryjności postępowania karnego postrzeganego jako całość. Elementy związane z kontradiktoryjnością mają również wpływ na treść zakazów dowodowych, bowiem będą one się różnić w zależności od spektrum uprawnień stron w ramach postępowania karnego. Poszukiwanie optymalnego systemu prawa karnego procesowego należy do zadań niewątpliwie trudnych, przy czym poręczne może okazać się wykorzystanie doświadczeń i dorobku zagranicznej jurysprudencji w celu zanalizowania oraz zoptymalizowania rodzimego procesu karnego.

Niniejsze opracowanie ma na celu przedstawienie metod przesłuchania świadka, podejrzanego oraz oskarżonego w kontekście prawnoporównawczym. Analizie zostaną poddane wybrane systemy prawa karnego procesowego w zakresie procedury przesłuchania. W ramach niniejszego projektu omówione zostaną zarówno przepisy państw tradycji kontynentalnej, jak i anglosaskiej. Autorzy rozważą aspekty przesłuchania w zakresie metod przesłuchania, analizując zarówno stosowaną w Polsce metodę spontanicznej reakcji⁸, jak i wykorzystywaną za granicą metodę pytań krzyżowych. Niniejsze opracowanie dotyczyć będzie analizy przepisów, poglądów doktryny oraz orzecznictwa w zakresie przesłuchania świadka, podejrzanego oraz oskarżonego w Anglii i Walii, Hiszpanii, Niemczech, Włoszech oraz Stanach Zjednoczonych.

W ramach niniejszego opracowania korzystano z tłumaczenia własnego na język polski, jeśli nie zastrzeżono inaczej.

⁷ K. Marszał, *Proces karny...*, s. 119.

⁸ Zob. E.I. Sznajderska, *Kilka uwag na temat oceny prawdomówności wypowiedzi w procesie karnym*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2014, nr 32, s. 67–68.

1. Anglia i Walia

1.1. Zagadnienia ogólne

Problematyka przesłuchania świadka oraz podejrzanego/oskarżonego w Anglii i Walii uregulowana jest w odrębnych aktach prawnych ukierunkowanych na odpowiednie stadia postępowania. Kwestie związane z czynnością przesłuchania w toku postępowania sądowego reguluje ustawa o zasadach postępowania karnego z 2020 r. (*The Criminal Procedure Rules 2020*)⁹. Z kolei przesłuchanie na etapie postępowania przygotowawczego normuje ustawa o policji i dowodach w sprawach karnych z 1984 r. (*Police and Criminal Evidence Act 1984*)¹⁰. Co interesujące, regulacja podstawowa nie ma dominującego znaczenia dla omawianego zagadnienia. Niezwykle istotne znaczenie dla omawianej czynności mają bowiem kodeksy praktyk stanowiące dodatkową część omawianego aktu prawnego. W odniesieniu do zagadnienia dotyczącego przesłuchania podejrzanego relewantnym jest przede wszystkim kodeks praktyki w sprawach aresztowania, traktowania i przesłuchiwania osób (dalej: kodeks praktyk C)¹¹. W pewnych okolicznościach mogą znaleźć także zastosowanie kodeksy praktyk E¹² i F¹³. Procedura przesłuchania w Anglii i Walii cechuje się wykorzystaniem metody pytań krzyżowych, która stanowi charakterystyczny element systemów anglosaskich. Należy pamiętać, iż ogromną rolę w systemach *common law* odgrywa prawo precedensowe, w wymierny sposób regulujące zakres oraz charakterystykę instytucji kreowanych przez ustawodawstwo krajowe. Co więcej, anglo-walijskie regulacje metodyki przesłuchania, w szczególności na etapie postępowania sądowego, stanowią interesujący kontrast pomiędzy systemami włoskim oraz amerykańskim analizowanymi w ramach niniejszego opracowania¹⁴. Wszystkie trzy systemy wykorzystują metodę badania za pomocą pytań krzyżowych, przy czym najbardziej wyraźną różnicą jest zakres instrumentów ochronnych przysługujących świadkowi.

⁹ Statutory Instruments 2020 No. 759 (L. 19).

¹⁰ UK Public General Acts 1984 c. 60.

¹¹ Code of Practice for the detention, treatment and questioning of persons by Police Officers.

¹² Code of Practice on audio recording interviews with suspects.

¹³ Code of Practice on visual recording with sound of interviews with suspects.

¹⁴ Zob. Rozdział 4 oraz 5 niniejszej pracy.

1.2. Postępowanie przygotowawcze. Ogólne rozwiązania dotyczące przesłuchania na podstawie kodeksu praktyki C

Omawiany kodeks praktyki w sekcji 11.1A definiuje pojęcie przesłuchania jako badanie (wykorzystując metodę zadawania pytań) osoby w przedmiocie jej udziału bądź podejrzenia udziału w przestępstwie bądź przestępstwach, które zgodnie z rozporządzeniem sekcji 10.1 może się odbyć wyłącznie po udzieleniu stosownych pouczeń. Ponadto przed przesłuchaniem osoba ta oraz jej obrońca, jeśli jest ustanowiony, winni otrzymać wystarczające informacje umożliwiające im zrozumienie charakteru takiego przestępstwa oraz przyczyny podejrzenia o jego popełnienie w celu umożliwienia skutecznego wykonywania prawa do obrony. Jednakże, chociaż informacje muszą być zawsze wystarczające, aby dana osoba zrozumiała charakter zarzucanego jej przestępstwa, wypełnienie obowiązku informacyjnego nie jest obligatoryjne w sytuacji, w której ujawnienie informacji mogłoby zaszkodzić toczącemu się postępowaniu. Decyzja o tym, co należy ujawnić w celu spełnienia wskazanego wymogu, należy do funkcjonariusza śledczego, który ma wystarczającą wiedzę o sprawie, aby podjąć tę decyzję. Funkcjonariusz, który ujawnia informacje, dokonuje ewidencji ujawnionych informacji oraz czasu ich ujawnienia. Zapis ten może być sporządzony w protokole przesłuchania, w księdze meldunkowej funkcjonariusza lub innym formularzu przewidzianym do tego celu.

Po podjęciu decyzji o aresztowaniu podejrzanego nie wolno przesłuchiwać go w sprawie danego przestępstwa w innym miejscu niż na posterunku policji lub w innym dozwolonym miejscu zatrzymania. Wyjątki od tej reguły wskazane są w sekcji 11.1 lit a–c omawianego aktu. Na ich podstawie dopuszczalne jest przesłuchanie osoby poza wymaganymi miejscami w sytuacji, gdy niedokonanie czynności mogłoby:

- a) prowadzić do:
 - ingerencji w dowody związane z popełnionym przestępstwem lub do ich uszkodzenia bądź zniszczenia,
 - wpływu na (również poprzez wyrządzenie krzywdy fizycznej) inne osoby,
 - poważnego uszkodzenia lub utraty mienia;
- b) prowadzić do ostrzeżenia innych osób podejrzanych o popełnienie przestępstwa, ale jeszcze niearesztowanych za ten czyn;
- c) utrudniać odzyskanie mienia uzyskanego w wyniku popełnienia przestępstwa¹⁵.

Bezpośrednio przed rozpoczęciem lub wznowieniem jakiegokolwiek przesłuchania na komisariacie policji lub w innym dozwolonym miejscu zatrzymania przesłuchujący zasadniczo powinien przypomnieć podejrzanemu o przysługującym mu prawie do bezpłatnej porady prawnej oraz o tym, że przesłuchanie może zostać opóźnione w celu uzyskania porady

¹⁵ Kodeks praktyk C, s. 42.

prawnej. Obowiązkiem przesłuchującego jest upewnienie się, że wszystkie przypomnienia zostały zapisane w zapisie rozmowy.

Na początku przesłuchania przesłuchujący poucza podejrzanego o jego prawach, po czym ten składa mu wszelkie istotne zeznania lub milczy. Odbywa się to w obecności policjanta lub innego funkcjonariusza policji, który nie prowadził poprzedniego przesłuchania podejrzanego. Przesłuchujący pyta podejrzanego, czy potwierdza lub zaprzecza temu wcześniejszemu zeznaniu lub milczeniu i czy chce coś dodać.

Dość ciekawą kwestię stanowi prawne uszeregowanie charakteru składanych oświadczeń. Na gruncie polskiego kodeksu postępowania karnego¹⁶ mamy do czynienia z ogólnie pojmowanymi zeznaniami, bez szczególnego wyróżniania ich znaczenia w ramach postępowania karnego. Nieco inaczej sytuacja prezentuje się w Anglii, bowiem prawodawca brytyjski postanowił zdefiniować pojęcie istotnego zeznania (*significant statement*). Na gruncie omawianej regulacji w ten sposób rozumie się zeznanie, które może zostać wykorzystane jako dowód przeciwko podejrzanemu, w szczególności bezpośrednie przyznanie się do winy. Co więcej, ustawodawca brytyjski sformalizował również różnicę pomiędzy odmowami udzielenia odpowiedzi na pytanie w zależności od kontekstu i treści przemilczanego pytania. Sekcja 11.4A kodeksu praktyk C zawiera bowiem definicję istotnego milczenia (*significant silence*), które rozumie się jako brak lub odmowę odpowiedzi na pytanie lub brak zadowalającej odpowiedzi po otrzymaniu pouczeń, co może, uwzględniając ograniczenie wyciągania negatywnych wniosków z milczenia, prowadzić do wnioskowania na podstawie części III ustawy o sądownictwie karnym i porządku publicznym z 1994 r. (*Criminal Justice and Public Order Act 1994*)¹⁷. W konsekwencji rysuje się pogląd, iż nie wszystkie treści otrzymywane podczas przesłuchania mają jednakowe znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy, a milczenie podejrzanego – nawet uprawnione – może być traktowane jako dowód, co bez wątpienia może budzić kontrowersje co do gwarancyjnego charakteru tak przyjętego unormowania.

Dla celu ustalenia prawdy materialnej istotne jest, aby przesłuchiwany mógł się wypowiedzieć swobodnie w temacie przesłuchania. Nie oznacza to, iż jedyną dopuszczalną metodą prowadzenia przesłuchania jest badanie metodą spontanicznej reakcji. Ustawodawca, przyjmując takie uregulowanie, zmierzał do zapewnienia osobie przesłuchiwanej wolności od jakichkolwiek nacisków oraz przymusu tak psychicznego, jak i fizycznego. W konsekwencji żaden przesłuchujący nie może próbować uzyskać odpowiedzi lub wydobyć zeznania za pomocą nacisku. Takie uregulowanie koresponduje zarówno z szeroko pojmowanym humanitaryzmem przesłuchań, jak i dążeniem do uzyskania zeznań o treści zgodnej z rzeczywistością. Co do zasady zabronione jest udzielanie przez przesłuchujących z własnej inicjatywy jakichkolwiek informacji w przedmiocie działań, jakie podejmą organy ścigania,

¹⁶ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 534 ze zm.), dalej: k.p.k.

¹⁷ UK Public General Acts 1994, c. 33.

jeśli dana osoba będzie zeznawać, odpowiadając na zadawane jej pytania, złoży oświadczenie bądź odmówi złożenia zeznań. Sekcja 11.5 omawianego aktu przewiduje jednakże wyjątek od tej reguły. Na jej podstawie dopuszczalne jest poinformowanie takiej osoby o możliwych działaniach wyłącznie w przypadku, gdy osoba przesłuchiwana wprost zwróci się z pytaniem w tym przedmiocie, oraz wyłącznie wówczas, gdy podjęcie tych działań byłoby uzasadnione oraz odpowiednie.

Przesłuchanie (a także kontynuacja przesłuchań) osoby w sprawie przestępstwa, o które nie została oskarżona lub o którym nie została poinformowana, że może być ścigane, musi zostać przerwane, gdy:

- a) funkcjonariusz prowadzący postępowanie jest przekonany, że wszystkie pytania, które uważa za istotne dla uzyskania dokładnych i wiarygodnych informacji na temat przestępstwa, zostały zadane podejrzanemu, przy czym takie przesłuchanie obejmuje również umożliwienie podejrzanemu udzielenia wyjaśnień uzasadniających jego niewinność i zadawanie pytań sprawdzających, czy wyjaśnienie jest dokładne i wiarygodne;
- b) funkcjonariusz prowadzący dochodzenie uwzględnił wszelkie inne dostępne dowody;
- c) funkcjonariusz prowadzący śledztwo lub, w przypadku zatrzymanego podejrzanego, funkcjonariusz ds. aresztu ma uzasadnione przekonanie, że istnieją wystarczające dowody, aby zapewnić realistyczną perspektywę skazania za to przestępstwo¹⁸.

Warto również wskazać, iż w Anglii i Walii przesłuchania podejrzanego prowadzi się według tzw. modelu PEACE. Składa się on z następujących elementów:

- *plan and prepare* (zaplanuj i przygotuj):
 - zastanów się, co zamierzasz powiedzieć i dlaczego to mówisz;
- *engage and explain* (zaangażuj i wyjaśnij):
 - przedstaw i wyjaśnij powód, dla którego rozmawiasz z podejrzanym;
- *account* (relacja):
 - poproś o relację podejrzanego z wydarzeń;
- *closure* (zamknięcie):
 - potwierdź to, co zostało powiedziane, i pozwól podejrzanemu wyjaśnić swoje uwagi;
- *evaluation* (ocena):
 - zastanów się nad uzyskanymi informacjami i określ dalsze działania, które musisz podjąć¹⁹.

Tak ukształtowany model przesłuchania w znacznym stopniu koresponduje z wykorzystywanymi w Polsce metodami spontanicznej reakcji oraz pytań kierunkowych realizowanych

¹⁸ Kodeks praktyk C, s. 43.

¹⁹ *Interviewing suspects*, version 7.0, Home Office, https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/864940/interviewing-suspects-v7.0.pdf (dostęp: 29.07.2021), s. 27.

w ramach etapów relacji oraz zamknięcia. Sam model przesłuchania ukierunkowany jest na pozyskiwanie jak największej ilości jak najdokładniejszych informacji, co zdaje się aktualnie nie korespondować z modelem przesłuchań wykorzystywanym przez polskie organy ścigania. Model PEACE jest wykorzystywany nie tylko w Anglii oraz Walii, lecz również w Norwegii, Australii, Nowej Zelandii czy Wietnamie²⁰.

1.3. Postępowanie sądowe

W ramach procesu karnego niemal nie występuje możliwość odmowy składania zeznań, a w konsekwencji „zwolnienia się” z obowiązku pełnienia roli procesowej świadka. Zasadniczo każda osoba mogąca być świadkiem może zostać zobowiązana do złożenia zeznań w ramach toczącego się postępowania. Należy w tym miejscu udzielić odpowiedzi na pytanie, kto może zatem być świadkiem. Jest to każda osoba, niezależnie od wieku, która może posiadać informacje istotne dla sprawy. Od tej zasady przewidziano w ustawie o wymiarze sprawiedliwości wobec nieletnich oraz dowodach w sprawach karnych z 1999 r. (*Youth Justice and Criminal Evidence Act 1999*, dalej: YJCEA²¹) dwa wyjątki:

- osoba nie może składać zeznań w postępowaniu karnym, jeżeli sąd uzna, że nie jest w stanie zrozumieć pytań zadawanych jej jako świadkowi i udzielić na nie zrozumiałych odpowiedzi (sekcja 53 ust. 3 YJCEA 1999);
- osoba oskarżona w postępowaniu karnym nie może składać zeznań w postępowaniu po stronie oskarżenia niezależnie od tego, czy jest jedynym oskarżonym, czy też jedną ze współoskarżonych (sekcja 53 ust. 4 YJCEA 1999), przy czym możliwe jest zeznawanie na potrzeby oskarżenia w sytuacji, w której współoskarżony nie może zostać skazana w toku tego postępowania (na przykład wskutek przyznania się do winy)²².

Analogicznie do systemu amerykańskiego, omawianego w dalszej części niniejszej pracy, regulacje angielsko-walijskie charakteryzują się typowym dla anglosaskich systemów prawa karnego wąskim zakresem wyjątków od obowiązku zeznawania w toku procesu. Jeśli dochodzi do przesłuchania świadka, zasadniczo nie ma on możliwości odmowy odpowiedzi na nieuchylone pytanie. Możliwość taką dają jednakże tzw. *privileges*, niejednokrotnie wywodzące się z prawa precedensowego oraz zasady poufności. Z możliwości takiej skorzystać mogą:

- przedstawiciele kleru, na okoliczność faktów, o których dowiedzieli się w związku ze spowiedzią;

²⁰ Więcej na temat modelu PEACE w: M. Schollum, *Bringing PEACE to the United States: A Framework for Investigative Interviewing*, „The Police Chief November”, November 2017, <https://www.fis-international.com/assets/Uploads/resources/Schollum-PEACE.pdf> (dostęp: 29.07.2021).

²¹ UK Public General Acts 1999, c. 23.

²² Youth Justice and Criminal Evidence Act 1999.

- przedstawiciele zawodów prawniczych, na okoliczność faktów, o których dowiedzieli się w związku ze świadczeniem pomocy prawnej (*Legal Professional Privilege*);
- ci, których odpowiedź mogłaby narazić ich na odpowiedzialność karną (*privilege against self-incrimination*)²³.

Co interesujące, od oskarżonego, który decyduje się składać wyjaśnienia, również odbierane jest przyrzeczenie czy przysięga, podobnie jak w przypadku świadka.

Przepisy odnoszące się do przesłuchań przed Sądem Koronnym (*Crown Court*) oraz sądami pokoju (*Magistrates' Court*) są bardzo podobne, jednak wciąż odrębne dla obu typów sądów.

W przypadku postępowania przed *Crown Court* co do pisemnego składania zeznań wskazać należy, iż może ono dotyczyć również świadków ze słyszenia (*hearsay witness*). W przypadku dopuszczenia takiego dowodu każdy relewantny dla sprawy jego fragment musi być odczytany lub streszczony, chyba że sąd postanowi inaczej. Pisemne zeznanie świadka, do którego ma zastosowanie część 16 *Criminal Procedure Rules 2020*, może być wprowadzone jako dowód tylko wtedy, gdy nie został zgłoszony sprzeciw w przepisany terminie. W przypadku postępowania przed *Magistrates' Court* sąd musi się zapoznać z dowodem oraz, jeżeli na rozprawie przebywa publiczność, każdy relewantny dla sprawy jego fragment musi być odczytany lub streszczony, chyba że sąd postanowi inaczej.

Wówczas gdy świadek ma złożyć zeznania osobiście przed *Crown Court*, o ile sąd nie postanowi inaczej, świadek oczekujący na złożenie zeznań nie może czekać na sali rozpraw, chyba że ten świadek to strona lub biegły sądowy. Ponadto świadek, który składa zeznania na sali rozpraw, musi to zrobić z miejsca do tego przeznaczonego, adres świadka zaś nie może być podawany publicznie, chyba że ma znaczenie w sprawie, a także może być przekazany na piśmie do wiadomości sądu, stron i ławy przysięgłych²⁴.

Zasadniczo przed złożeniem zeznań świadek musi złożyć przysięgę lub oświadczenie, po którym można przystąpić do przesłuchania w następującej kolejności:

- a) strona, która powołuje świadka, może zadawać pytania podczas przesłuchania głównego;
- b) jeżeli świadek składa zeznania na korzyść oskarżenia:
 - (i) oskarżony, jeśli jest tylko jeden, może zadawać pytania podczas przesłuchania krzyżowego,
 - (ii) z zastrzeżeniem nakazów sądu, każdy oskarżony, jeśli jest więcej niż jeden, może zadawać takie pytania w kolejności, w jakiej jego nazwisko pojawia się w akcie oskarżenia lub zgodnie z ustaleniami sądu;

²³ Więcej na ten temat: *Blackstone's Criminal Practice 2013*, ed. A. Hooper, D. Ormerod, Oxford University Press, Oxford 2012, sekcja F9 Public Policy and Privilege.

²⁴ *Criminal Procedure Rules 2020*, Rule 25.11.

- c) jeżeli świadek zeznaje na korzyść oskarżonego:
 - (i) z zastrzeżeniem nakazów sądu, każdy inny oskarżony, jeśli jest więcej niż jeden, może zadawać pytania w ramach przesłuchania krzyżowego, w kolejności, w jakiej jego nazwisko pojawia się w akcie oskarżenia lub zgodnie z ustaleniami sądu,
 - (ii) prokurator może zadawać takie pytania;
- d) strona, która wezwała świadka, może zadawać pytania podczas ponownego przesłuchania wynikającego z toku przesłuchania krzyżowego.

Jeśli zezwala na to ustawa, w dowolnym momencie podczas składania zeznań świadek może odnieść się do zapisu własnych wspomnień. Ponadto sąd jest uprawniony do zadawania świadkowi pytań. Niezmiernie istotne jest dalsze uprawnienie sądu wynikające z sekcji 25.11 pkt 6 lit. b *Criminal Procedure Rules 2020*, które stanowi, że w razie, gdy oskarżony nie posiada obrońcy, sąd w szczególności może zadać świadkowi wszelkie pytania niezbędne w interesie oskarżonego. Ma to szczególne znaczenie dla analizowanego zagadnienia. Choć badanie świadków metodą pytań krzyżowych stanowi element charakterystyczny dla systemów cechujących się wysokim stopniem kontradiktoryjności, mamy do czynienia z sądem dążącym do prawdy nawet za cenę niejako „reprezentowania” oskarżonego w procesie. Sąd zatem nie przyjmuje roli niezależnego arbitra lub moderatora wyjaśniającego wyłącznie wątpliwości pojawiające się po przeprowadzeniu odpowiednich części przesłuchania świadków przez strony oskarżenia oraz obrony, lecz ogranicza pełnienie tej roli na rzecz zapewnienia dalej idących gwarancji procesowych oskarżonemu w danym procesie. Jest to element charakterystyczny dla procesu karnego Anglii i Walii w ramach systemów anglosaskich, różniący się znacząco od uregulowań amerykańskich²⁵.

W przypadku *Magistrates' Court* regulacja wydaje się prostsza. O ile sąd nie postanowi inaczej, zastosowanie znajdują wymogi przytoczone w części dotyczącej *Crown's Court* za wyjątkiem przekazywania adresu świadka na piśmie do wiadomości sądu, stron oraz ławy przysięgłych. Pozostałe wymogi w tym zakresie pozostają wiążące niezależnie od tego, przed którym sądem procedowana jest sprawa.

Podobnie jak w przypadku *Crown Court*, o ile inne przepisy nie stanowią inaczej, przed złożeniem zeznań świadek musi złożyć przysięgę lub oświadczenie. Samo przesłuchanie cechuje się kolejnością charakterystyczną dla postępowań wykorzystujących metodę pytań krzyżowych. W konsekwencji przesłuchanie w ramach badania bezpośredniego rozpoczyna strona, która powołuje świadka. Następnie dochodzi do przesłuchania krzyżowego, do którego uprawnione są pozostałe strony postępowania, a kończy się przesłuchanie etapem ponownego badania bezpośredniego przeprowadzanego przez stronę wnioskującą²⁶. Analogicznie do systemu włoskiego oraz amerykańskiego taki porządek przesłuchania umożliwia nie tylko swoiste jego usystematyzowanie, ale też dzięki możliwości zamknięcia oraz podsumowania

²⁵ Zob. analizę zaprezentowaną w rozdziale 5 niniejszego opracowania.

²⁶ *Criminal Procedure Rules 2020*, Rule 24.4.

przesłuchania stanowi swoisty rodzaj gratyfikacji za podjęcie inicjatywy dowodowej przez stronę. Podczas przesłuchania świadek jest uprawniony do korzystania z uprzednio poczynionych zapisków oraz notatek zawierających wspomnienia w przedmiocie okoliczności istotnych dla sprawy, jeśli jest to dozwolone przez inne akty prawne. Analogicznie do postępowania przed *Crown Court* również w toku przesłuchania świadka przez *Magistrates' Court* sąd może zadawać świadkowi pytania, w tym te leżące w interesie oskarżonego, na zasadach opisanych powyżej.

Zgodnie z paragrafami 55 i 56 *Youth Justice and Criminal Evidence Act 1999* osoba może składać zeznania bez uprzedniego złożenia przysięgi lub przyrzeczenia, jeśli:

- (i) ma mniej niż 14 lat
- (ii) lub nie ma wystarczającego rozeznania uroczystego charakteru zdarzenia i szczególnej odpowiedzialności w związku z mówieniem prawdy związanym ze składaniem przysięgi.

Pytania, które można zadać świadkowi, różnią się w zależności od fazy przesłuchania. W ramach przesłuchania głównego zazwyczaj nie zezwala się na pytania sugerujące czyli te, które w oczywisty sposób kierują świadka w kierunku udzielenia określonej odpowiedzi. Przedstawia się je świadkowi w taki sposób, aby umożliwić jedynie odpowiedź „tak” lub „nie”, albo formułuje się je w taki sposób, że zakładają pewne fakty, które nie zostały jeszcze ustalone. Podczas przesłuchania krzyżowego zasadniczo dozwolone są pytania sugerujące, podobnie jak pytania do świadków (z wyjątkiem oskarżonych w ograniczonych okolicznościach). Z kolei podczas ponownego przesłuchania ogranicza się to do wyjaśnienia kwestii poruszonych w trakcie przesłuchania krzyżowego, a pytania sugerujące nie są dozwolone. Podobne uregulowania, choć nie bez różnic, mają miejsce w systemach włoskim oraz amerykańskim wykorzystujących metodę pytań krzyżowych w toku przesłuchań sądowych²⁷.

Zgodnie z sekcjami 34, 35 i 36 *Youth Justice and Criminal Evidence Act 1999* oskarżony, który nie posiada obrońcy, nie może przesłuchiwać świadka, jeżeli:

- a) został oskarżony o przestępstwo seksualne wobec świadka;
- b) został oskarżony o popełnienie przestępstwa seksualnego lub jedno z innych przestępstw, a świadkiem jest dziecko;
- c) lub sąd zakazuje oskarżonemu zadawać pytania świadkowi.

Na podstawie art. 139 ustawy o sądownictwie karnym z 2003 r. (*Criminal Justice Act 2003*)²⁸ świadek może odświeżyć swoją pamięć, odwołując się do dokonanego wcześniej zapisu zawartego w dokumencie przez niego sporządzonym lub zweryfikowanym lub w transkrypcji nagrania dźwiękowego, jeżeli:

- a) świadek oświadcza, że rejestruje swoje wspomnienia wydarzeń z tego wcześniejszego czasu

²⁷ Zob. Rozdziały 4.2. oraz 5.2. niniejszego opracowania.

²⁸ UK Public General Acts 2003, c. 44.

- b) i że wspomnienia były prawdopodobnie znacznie lepsze, gdy protokół został sporządzony, niż w czasie, gdy świadek osobiście składa zeznania.

Warto w tym miejscu wskazać również na istnienie szczególnych rozwiązań ułatwiających składanie zeznań świadkowi, jak i na ograniczenia w zakresie przesłuchania krzyżowego, uregulowane odpowiednio w części 18 oraz 23 *Criminal Procedure Rules* 2020. Stanowią one ciekawe połączenie standardów oraz gwarancji ochronnych wynikających przede wszystkim z dorobku oraz tradycji brytyjskiej jurysprudencji. W dominującym stopniu odnoszą się one do ochrony świadka przed osobą oskarżonego (m.in. poprzez regulacje mające na celu uniknięcie kontaktu pomiędzy świadkiem a oskarżonym, poprzez wykorzystanie technologii audiowizualnych w celu przesłuchania czy też przeprowadzanie przesłuchania świadka przez pośrednika) na podstawie sekcji 18.1 *Criminal Procedure Rules* 2020. Na gruncie sekcji 19 *Youth Justice and Criminal Evidence Act* 1999 sąd może udzielić takich szczególnych środków ochrony na wniosek strony bądź z własnej inicjatywy, opierając się również na przesłankach wynikających z sekcji 16 oraz 17 wspomnianego aktu. W konsekwencji warto zwrócić uwagę na nieco mniejszą dyskrejonalność sędziowską oraz znacznie dalej idący stopień ochrony świadka w Anglii i Walii względem Stanów Zjednoczonych pomimo funkcjonowania w ramach tradycji anglosaskiej.

W anglo-walijskiej procedurze karnej, mimo koniecznych regulacji zawartych na poziomie ustawowym oraz podustawowym, wciąż widoczne i zakorzenione są normy precedensowe. Z powodu oczywistych różnic między systemami *civil law* oraz *common law* nie jest możliwe bezpośrednie wzorowanie się w prawie polskim na rozwiązaniach zawartych w prawodawstwie brytyjskim. Niemniej przyjrzenie się funkcjonującym tam rozwiązaniom pozwala na przyjęcie szerszej perspektywy umożliwiającej należyłą ocenę prawa krajowego.

2. Hiszpania

2.1. Zagadnienia ogólne

Hiszpańska procedura karna stanowi dość specyficzny system prawny, bowiem opiera się na kodeksie postępowania karnego z roku 1882²⁹. Z uwagi na fakt, że główny akt prawny normujący omawiane zagadnienie pochodzi z XIX w., niejednokrotnie w miejscu pojęć znanych współczesnej nauce postępowania karnego posługuje się językiem opisowym. Z tego względu szczegółowa analiza omawianego porządku prawnego stanowi swoistą trudność – jest bowiem mocno zależna od analiz językowych oraz interpretacji w duchu hiszpańskiej kultury prawnej. Niemniej można spostrzec próby dostosowania języka prawnego do wymogów współczesności poprzez częściową zmianę przyjmowanej terminologii, np. w przypadku słowa *imputado*³⁰ używanego na określenie zarówno podejrzanego, jak i oskarżonego. Ponadto w Hiszpanii wciąż istnieje funkcja sędziego śledczego. Uzasadnia to zasadniczo wspólne uregulowanie kwestii przesłuchań w odniesieniu do postępowania przygotowawczego i sądowego. Warto mieć na uwadze, iż system hiszpański jest znacznie podobniejszy do polskich uregulowań w przedmiocie przesłuchania świadka z uwagi na brak wykorzystywania metody pytań krzyżowych. Z tego też względu niniejszy rozdział w większym stopniu skupi się na analizie obecnych uregulowań odnoszących się do poszczególnych rodzajów przesłuchań.

2.2. Przesłuchanie podejrzanego/oskarżonego

System hiszpański gwarantuje oskarżonym fundamentalne prawa obecne w każdym z omawianych etapów postępowania. W ramach prawa do obrony, przysługującego podejrzanemu oraz oskarżonemu zgodnie z art. 118 ust. 1 LECrim, należy wskazać prawo do zachowania

²⁹ *Real Decreto de 14 de septiembre de 1882 por el que se aprueba la Ley de Enjuiciamiento Criminal*, GAZ núm. 260, de 17/09/1882 [także: BOE núm. 260, de 17 de septiembre de 1882, páginas 803 a 806, BOE-A-1882-6036] ze zm., dalej: LECrim.

³⁰ *Ley Orgánica 13/2015, de 5 de octubre, de modificación de la Ley de Enjuiciamiento Criminal para el fortalecimiento de las garantías procesales y la regulación de las medidas de investigación tecnológica*, BOE núm. 239, de 6 de octubre de 2015, páginas 90192 a 90219.

milczenia i odmowy składania wyjaśnień lub odpowiedzi na poszczególne pytania, a także prawo do powstrzymania się od autodenuncjacji oraz przyznania się do popełnienia zarzucanego czynu. Należy zaznaczyć, iż obok prawa do obrony prawo do odmowy składania wyjaśnień należy do jednych z podstawowych praw przysługujących podejrzanemu/oskarżonemu w ramach nowoczesnego hiszpańskiego procesu karnego³¹.

Regulacja czynności przesłuchania w hiszpańskim postępowaniu karnym na etapie postępowania przygotowawczego znacząco różni się od unormowań przyjętych w pozostałych analizowanych systemach prawnych. Ma to związek przede wszystkim z obecnością instytucji sędziego śledczego, który prowadzi przesłuchanie na tym etapie procesu. Sędzia śledczy z urzędu lub na wniosek prokuratury bądź oskarżyciela prywatnego przesłuchuje oskarżonego/podejrzanego celem ustalenia faktów. Do jego uprawnień należy podjęcie decyzji w przedmiocie uczestnictwa w przesłuchaniu oskarżyciela prywatnego oraz powoda cywilnego. Jeżeli oskarżony/podejrzany został zatrzymany, pierwsze wyjaśnienia w sprawie składa w terminie 24 godzin. Termin ten może zostać przedłużony o kolejne 48 godzin, jeżeli sprawa jest zawiła (art. 385 i 386 LECrim)

Podczas pierwszego przesłuchania oskarżony/podejrzany podaje imię, nazwisko po ojcu i matce, ewentualnie przydomek, wiek, pochodzenie, miejsce zamieszkania, stan cywilny, zawód, stanowisko pracy, źródła utrzymania, posiadane dzieci, wcześniejszą karalność, za jakie przestępstwo, przed jakim sędzią lub sądem, jaki wyrok został orzeczony, czy prawomocnie, czy umie czytać i pisać i czy rozumie powód, dla którego jest ścigany. Niniejsze informacje powinny zostać przez niego podane na początku omawianej czynności. Następnie przechodzi się do właściwej części przesłuchania, podczas której podejrzany/oskarżony składa zeznania. Zgodnie z art. 389 LECrim zadawane w czasie przesłuchania pytania mają na celu ustalenie zdarzeń i udziału w nich oskarżonego/podejrzanego oraz wszelkich innych współsprawców. Pytania są bezpośrednie i nigdy, z jakiegokolwiek powodu, nie mogą być formułowane w mylący lub sugestywny sposób. W stosunku do oskarżonego nie można stosować żadnego rodzaju przymusu ani groźby. Bardzo widoczne jest analogiczne uregulowanie w przedmiocie swobody wypowiedzi osoby przesłuchiwanej oraz możliwości zadawania pytań sugerujących w ramach hiszpańskiej metodyki przesłuchania względem ram legalności przesłuchania w polskim procesie karnym. W obu systemach niedopuszczalne jest zadawanie pytań sugestywnych, co charakteryzuje systemy wykorzystujące badanie metodą pytań krzyżowych³². Z kolei wolność od przymusu fizycznego oraz psychicznego stanowi jedną z podstawowych gwarancji w ramach czynności przesłuchania ukierunkowaną na pozyskiwanie oświadczeń prawdziwych.

³¹ Zob. M.A. Fernández, V.M. Catena, P.C. Barquero i in., *Problemas actuales del proceso penal y derechos fundamentales*, Cuadernos penales José María Lidó nr 7, Universidad de Duesto, Bilbao 2010, s. 13.

³² Zob. Rozdziały 1.3., 4.2. oraz 5.2. niniejszego opracowania.

Wyjaśnienia składane są zasadniczo ustnie. Wyjątkowo sędzia śledczy, zawsze biorąc pod uwagę okoliczności i charakter sprawy, może zezwolić podejrzanemu/oskarżonemu na sporządzenie w jego obecności pisemnej odpowiedzi na trudne do wyjaśnienia kwestie lub zapoznanie się z adnotacjami lub uwagami (art. 396 LECrim). Zgodnie z art. 405 LECrim, jeżeli oskarżony/podejrzały we wspomnianych wyjaśnieniach zaprzecza pierwszym wyjaśnieniom lub cofa wcześniejsze wyjaśnienia, należy go wypytać o motyw zaprzeczenia lub cofnięcia. Ponadto oskarżonemu/podejrzanemu mogą zostać okazane wszystkie przedmioty składające się na *corpus delicti* lub te, które sędzia uzna za stosowne, w celu ich identyfikacji.

Wskazać należy, iż słusznie prawodawca hiszpański w art. 406 LECrim stanowi, iż przyznanie się oskarżonego/podejrzanego nie zwalnia sędziego śledczego od przeprowadzenia wszelkich potrzebnych do przekonania się o prawdziwości zeznań i istnieniu przestępstwa czynności w sprawie. W tym celu sędzia śledczy przesłuchuje przyznającego się oskarżonego, aby wyjaśnić wszystkie okoliczności przestępstwa i wszystkich innych faktów, które mogą przyczynić się do ustalenia tego, czy był on sprawcą lub współsprawcą oraz czy znał osoby, które były świadkami lub wiedziały o czynie. Bez wątpienia ma to istotny wymiar gwarancyjny oraz zmierza do ustalenia prawdy materialnej, co stanowi kolejne podobieństwo omawianego systemu do uregulowań polskiego procesu karnego.

Jak wskazano w art. 325 LECrim, sędzia, z urzędu lub na wniosek strony, ze względów użyteczności, bezpieczeństwa lub porządku publicznego, jak również w przypadkach, gdy stawienictwo osoby, wobec której toczy się postępowanie karne, świadka, biegłego lub kogośkolwiek innego, jest szczególnie uciążliwe lub napotyka znaczne trudności, może wyrazić zgodę na stawienictwo za pośrednictwem wideokonferencji lub innego podobnego systemu, który umożliwia dwukierunkową i jednoczesną komunikację obrazu i dźwięku³³.

2.3. Przesłuchanie świadka

2.3.1. Postępowanie przygotowawcze

W toku postępowania przygotowawczego prawodawca hiszpański przewidział wyjątki od obowiązku składania zeznań. Zgodnie z art. 416 LECrim zwolnieni z obowiązku składania zeznań pozostają:

1. krewni oskarżonego w linii prostej, jego małżonek lub osoba, z którą pozostaje we wspólnym pożyciu analogicznym do małżeńskim, rodzeństwo i spokrewnieni do drugiego stopnia. Sędzia śledczy poucza świadka, że nie ma obowiązku składania zeznań przeciwko oskarżonemu, ale może się zdecydować zeznawać. Decyzja świadka podlega zaprotokołowaniu;

³³ Tak też: wyrok hiszpańskiego Sądu Najwyższego z dnia 27 marca 2017 r., sygn. STS 1069/2017.

przy czym zwolnienie to nie obejmuje przypadków, w których:

- świadek jest opiekunem prawnym lub faktycznym małoletniej lub niepełnosprawnej ofiary, która wymaga szczególnej ochrony,
- w przypadku poważnych przestępstw, gdy świadek jest pełnoletni, a ofiara małoletnia lub niepełnosprawna i wymaga szczególnej ochrony,
- świadek, ze względu na wiek lub niepełnosprawność, nie jest w stanie zrozumieć znaczenia zwolnienia. W takim wypadku sędzia przesłuchuje świadka jako pierwszego, a także może skorzystać ze wsparcia biegłych,
- świadek był lub jest oskarżony w tej sprawie z oskarżenia prywatnego,
- świadek zgodził się zeznawać w postępowaniu mimo pouczenia o przysługującym zwolnieniu;

2. obrońca oskarżonego co do faktów, o których dowiedział się w ramach działalności obrończej;

przy czym jeśli jakikolwiek świadek spośród wyżej wskazanych pozostawał w związku z jednym lub kilkoma pozwanymi, będzie on zobowiązany do złożenia zeznań w stosunku do pozostałych, chyba że ich zeznania mogłyby zagrozić ich krewnemu lub klientowi;

3. tłumacze pisemni i ustni rozmów i komunikacji między oskarżonym *sensu largo* (*imputado, acusado i procesado*) a osobami, o których mowa w poprzednim punkcie, w odniesieniu do faktów, których dotyczyły ich tłumaczenia pisemne lub ustne.

Ponadto – zgodnie z art. 417 LECrim – zwolnienie z obowiązku składania zeznań w charakterze świadków dotyczy także innych kategorii osób, takich jak:

1. duchowieństwa i kleru innych religii na temat faktów, które zostały im objawione podczas wykonywania obowiązków ich posługi;
2. urzędników publicznych, zarówno cywilnych, jak i wojskowych, jakiegokolwiek rodzaju, jeżeli nie mogą zeznawać bez naruszenia tajemnicy, a ze względu na zajmowane stanowisko są zobowiązani do jej zachowania, lub gdy działając na podstawie należytego posłuszeństwa, nie są upoważnieni przez swojego przełożonego do złożenia żądanego od nich zeznania;
3. osoby niepełnosprawne fizycznie lub moralnie.

Jak wskazuje M.L. Villamarín López, w judykaturze rozważa się, czy możliwość zwolnienia z obowiązku składania zeznań przez świadka istnieje także po ustaniu małżeństwa z podejrzanym/oskarżonym. Orzecznictwo, w szczególności hiszpańskiego Sądu Najwyższego, pozostaje w tej kwestii stosunkowo niejednolite³⁴. Co jeszcze istotniejsze, sam brak

³⁴ Zob. M.L. Villamarín López, *El derecho de los testigos parientes a no declarar en el proceso penal*, „Revista para el Análisis del Derecho “InDret”” 2012, nr 4, s. 18.

pouczenia o przysługującym prawie do odmowy składania zeznań nie przesądza jeszcze o dyskwalifikacji zeznania³⁵.

Żaden świadek nie może być zobowiązany do udzielenia odpowiedzi na pytanie, na które odpowiedź może, materialnie lub moralnie oraz w sposób bezpośredni i znaczący, narazić osobę lub majątek któregokolwiek z członków rodziny, o których mowa w artykule 416 LECrim, z wyjątkiem przypadków, w których przestępstwo jest skrajnie poważne, gdyż stanowi ono przestępstwo przeciwko bezpieczeństwu państwa, spokojowi publicznemu lub świętej osobie Króla lub jego następcy (art. 418 LECrim).

Zgodnie z art. 433 LECrim świadkowie, którzy osiągnęli wiek umożliwiający poniesienie odpowiedzialności karnej, składają przysięgę lub obietnicę, że powiedzą wszystko, co wiedzą, o tym, o co ich zapytano, przy czym sędzia jest zobowiązany do poinformowania ich jasnym i zrozumiałym językiem o obowiązku prawdomówności i możliwości popełnienia przestępstwa krzywoprzysięstwa w sprawie karnej. Jak wskazuje art. 434 LECrim, świadek składa przysięgę prawdomówności, przywołując imię Boga. Może on również złożyć przysięgę zgodnie ze swoją religią. Trzeba nadmienić, że przyrzeczenie stanowi charakterystyczny element każdego omawianego systemu prawnego.

Świadkom, którzy zgodnie z postanowieniami ustawy mają status ofiary przestępstwa, w trakcie prowadzenia tego postępowania może towarzyszyć ich przedstawiciel ustawowy oraz wybrana przez siebie osoba, z tym że w tym ostatnim przypadku sędzia śledczy może z uzasadnionych przyczyn rozstrzygnąć inaczej, aby zagwarantować prawidłowy przebieg postępowania (art. 433 LECrim).

Zasadniczo każda osoba, która nie jest fizycznie niezdolna, a nie stawia się na pierwsze wezwanie sądowe lub sprzeciwia się składaniu zeznań na temat tego, co wie o wydarzeniach, na temat których jest przesłuchiwana, jeśli nie jest objęta zwolnieniem z obowiązku składania zeznań, podlega – zgodnie z art. 420 LECrim – karze grzywny w wysokości od 200 do 5000 euro. W razie gdy będzie nadal się opierać, system dopuszcza w pierwszej kolejności przymusowe doprowadzenie do sędziego śledczego bądź ściganie za przestępstwo utrudniania wymiaru sprawiedliwości, w drugiej kolejności zaś taka osoba będzie również ścigana za przestępstwo poważnego nieposłuszeństwa wobec władzy. Hiszpański system prawny przewiduje również szereg rozwiązań mających zapewnić prawidłowość, ekonomikę oraz szybkość prowadzonego postępowania w razie wystąpienia możliwych obstrukcji procesowych wynikających z różnych sytuacji związanych z osobą świadka. Do instrumentów spełniających powyższe funkcje oraz konstytuujących wyjątki od zasady stawiennictwa można zaliczyć nagranie wypowiedzi za pomocą środków audiowizualnych, a także przesłuchanie świadka fizycznie niezdolnego do stawienia się w sądzie w jego miejscu zamieszkania, o ile dokonanie tej czynności nie zagrozi życiu świadka. Ponadto sędzia wzywający

³⁵ Tak: wyrok hiszpańskiego Sądu Najwyższego z dnia 20 lipca 2015 r. sygn. STS 3530/2015.

do stawieniectwa zobowiązany jest dołożyć wszelkich starań, aby nie dochodziło w toku postępowania do nieistotnego lub niepotrzebnego wezwania. Zgodnie z art. 422 LECrim, jeżeli świadek mieszka poza powiatem lub gminą sędziego kierującego postępowaniem przygotowawczym, sędzia odstąpi od nakazania mu stawieniectwa w jego obecności, chyba że uzna to za bezwzględnie konieczne dla weryfikacji przestępstwa lub ustalenia sprawcy, w którym to przypadku zostanie to nakazane w uzasadnionym nakazie sądowym. Wyjątkowo jest możliwe złożenie przez świadka zeznania właściwej osobie w powiecie lub gminie, w której ma on miejsce zamieszkania.

Jeżeli osoba wezwana do składania zeznań pełni urząd lub funkcję publiczną, jednocześnie z doręczeniem wezwania doręcza się zawiadomienie jej bezpośredniemu przełożonemu, aby podczas jego nieobecności mógł zostać wyznaczony zastępca, jeżeli jest to wymagane (art. 425 LECrim).

Według art. 430 LECrim, świadków można również wezwać do osobistego stawieniectwa w miejscu ich przebywania. W razie pilnej potrzeby przesłuchania świadka można go ustnie wezwać do stawieniectwa, nie czekając na wydanie wezwania. Sędzia śledczy może udać się do miejsca zamieszkania świadka lub miejsca, w którym ma się on znajdować, aby przeprowadzić przesłuchanie. Jeżeli uzna to za stosowne, sędzia śledczy może upoważnić funkcjonariuszy Policji do doręczenia ustnego lub pisemnego wezwania. Zgodnie z art. 449 LECrim w razie bezpośredniego niebezpieczeństwa śmierci świadka zeznanie może zostać złożone w trybie pilnym, nawet jeżeli oskarżony nie może przez to skorzystać z pomocy obrońcy.

Zgodnie z art. 435 LECrim świadkowie zeznają oddzielnie i tajnie w obecności sędziego śledczego i sekretarza sądowego. Jak głosi art. 436 LECrim, świadek podaje najpierw imię, nazwisko, wiek, stan cywilny i zawód, czy zna lub nie zna oskarżonego i inne strony, w szczególności, czy jest rodziną, znajomym lub innym krewnym, czy został oskarżony i orzeczono karę, która została nałożona. Jeżeli świadek jest członkiem sił bezpieczeństwa wykonującym swoje funkcje, jego osobisty numer służbowy i jednostka, do której jest przydzielony, będą wystarczające do identyfikacji. Sędzia pozwoli świadkowi opowiedzieć o faktach, na temat których składa zeznania, bez przerwania i zażąda tylko takich dodatkowych wyjaśnień, które są właściwe dla rozwiania niejasnych lub sprzecznych koncepcji. Następnie zada mu pytania, które uzna za stosowne, aby wyjaśnić fakty. Takie ukształtowanie procedury przesłuchania jest analogiczne do metodyki obecnej w ramach polskiego procesu karnego, który również wykorzystuje metody spontanicznej reakcji oraz pytań kierunkowych³⁶.

Według art. 437 i 438 LECrim świadkowie składają zeznania *viva voce* i nie mogą czytać zeznań ani żadnej innej odpowiedzi, jaką posiadają na piśmie. Mogą jednak zapoznać się z notatkami zawierającymi trudne do zapamiętania dane. Świadek może w takim wypadku samodzielnie dyktować odpowiedzi. Sędzia śledczy może również zarządzić doprowadzenie

³⁶ R.A. Stefański, S. Zabłocki, [w:] R.A. Stefański, S. Zabłocki, *Kodeks postępowania karnego. Tom II. Komentarz do art. 167–296*, WKP 2019, LEX, komentarz do art. 171, (dostęp: 29.07.2021).

świadka na miejsce zdarzenia i tam go przesłuchać lub pokazać mu przedmioty, które mają związek z zeznaniem. W tym ostatnim przypadku sędzia śledczy może pokazać świadkowi takie przedmioty, samodzielnie lub w połączeniu z innymi podobnymi, a także podjąć takie środki, jakie uzna za stosowne celem usunięcia wątpliwości co do faktów.

Jak wskazywano wcześniej, zgodnie z art. 439 LECrim świadkowi nie mogą być zadawane pytania mylące lub naprowadzające ani też nie może być stosowany wobec niego przymus, oszustwo, obietnica lub jakiegokolwiek inny podstęp mający na celu zmuszenie lub nakłonienie go do składania zeznań w określonym kierunku.

Omawiany system prawny zawiera również pewne instrumenty natury gwarancyjno-ochronnej zmierzające do właściwego zabezpieczenia toku postępowania w sprawie. Do takich instrumentów można zaliczyć pomoc tłumacza, który – według art., 440 LECrim – zostaje wyznaczony, jeżeli świadek nie rozumie lub nie mówi w języku hiszpańskim. Tłumaczy on pytania oraz odpowiedzi świadkowi, świadek zaś zeznaje za jego pośrednictwem. W takim przypadku zeznanie musi zostać nagrane w języku używanym przez świadka, a następnie przetłumaczone na język hiszpański. Zgodnie z art. 441 LECrim tłumacza wybiera się spośród osób posiadających takie kwalifikacje, jeśli przebywają one na miejscu. W trybie doraźnym wyznacza się nauczyciela danego języka, a jeśli go nie ma, osobę, która zna dany język. Tłumacz również składa przysięgę co do wiernego wykonywania swojej pracy. Jeżeli nie można uzyskać tłumaczenia nawet w ten sposób i oczekuje się od świadka istotnych zeznań, sporządza się listę pytań, które należy zadać świadkowi, a następnie przesyła do Biura ds. Tłumaczeń Językowych Ministerstwa Stanu, aby zostały przetłumaczone na język, którym posługuje się świadek. Przetłumaczone pytania przekazuje się świadkowi, który w obecności sędziego zapoznaje się z ich treścią oraz sporządza odpowiednie odpowiedzi na piśmie we własnym języku. Sporządzone oświadczenia są przysyłane w taki sam sposób jak pytania do Biura Tłumaczeń Językowych. Wskazane rozwiązania winny być aktywnie podejmowane przez sędziego. Jeżeli świadek jest niesłyszący, wyznacza się odpowiedniego tłumacza języka migowego, za pośrednictwem którego będą zadawane pytania i otrzymywane odpowiedzi. Zarówno tłumacz, jak i osoba wyznaczona przed przystąpieniem do pełnienia funkcji składają przysięgę w obecności osoby niesłyszącej.

2.3.2. Postępowanie sądowe

W toku postępowania sądowego kolejność przesłuchania świadków jest określona, przy czym – zgodnie z art. 701 LECrim – przesłuchania rozpoczyna się od świadków zawnioskowanych przez oskarżyciela publicznego, następnie przez oskarżycieli subsydiarnych, a na końcu przez oskarżonego. Świadców są również przesłuchiwać w kolejności, w jakiej ich nazwiska widnieją na listach. Sędzia przewodniczący może jednak zmienić tę kolejność na

wniosek strony, a nawet z urzędu, gdy uzna to za stosowne dla doprecyzowania faktów lub dla pewniejszego odkrycia prawdy materialnej.

Wszyscy zobowiązani do złożenia zeznań czynią to poprzez stawienie się przed sądem, z wyjątkiem osób mogących to uczynić na piśmie. Jeśli w fazie postępowania przygotowawczego było sporządzone nagranie audiowizualne, można, na wniosek zainteresowanej strony, odtworzyć je na rozprawie bez konieczności obecności świadka (art. 702 LECrim).

Zgodnie z art. 707 LECrim wszyscy świadkowie mają obowiązek zeznać wszystko, co wiedzą, o tym, o co ich pytano, z wyjątkiem osób wymienionych w artykułach 416, 417 i 418, w odpowiednim przewidzianym zakresie. Poza przypadkami przewidzianymi w art. 703², jeśli osoba poniżej 18 roku życia lub osoba niepełnosprawna wymagająca szczególnej ochrony musi uczestniczyć w rozprawie, jej zeznanie zostanie przeprowadzone, gdy będzie to konieczne dla zapobiegania lub ograniczania szkód, jakie dla niej mogą wynikać z procesu, przy zachowaniu należytej staranności, z uniknięciem wizualnego kontaktu z oskarżonym. W tym celu można wykorzystać wszelkie środki techniczne, które umożliwiają przeprowadzenie tego dowodu, w tym możliwość przesłuchania świadków bez obecności na sali za pomocą dostępnych technologii komunikacyjnych. Te środki ochrony będą miały w równym stopniu zastosowanie do zeznań pokrzywdzonego, jeżeli ze wstępnej lub późniejszej oceny wynika taka potrzeba. Mamy zatem do czynienia z minimalnym standardem gwarancyjnym, który może być rozpatrywany w kontekście implementacji norm wynikających z prawa wspólnotowego.

Podczas przesłuchania przewodniczący składu orzekającego pyta świadka o okoliczności określone w pierwszym akapicie art. 436 LECrim (imię, nazwiska po ojcu i matce, wiek, stan cywilny, zawód, czy zna oskarżonego i inne strony postępowania, relacje z nimi (np. przyjaźń lub innego rodzaju), uprzednia karalność, a w przypadku członkostwa w służbach bezpieczeństwa i innych ciałach o podobnym zadaniu numer personalny oraz jednostka)³⁷, po czym strona wzywająca go może zadać mu takie pytania, jakie uzna za stosowne. Inne strony mogą również zadawać takie pytania, jakie uznają za stosowne i które są odpowiednie w świetle ich odpowiedzi. Przewodniczący, sam lub wywołany przez któregośkolwiek z członków składu orzekającego, może zadawać świadkom pytania, które sąd uzna za stosowne, w celu wyjaśnienia faktów, o których zeznają poszczególne osoby przesłuchiwane w toku postępowania (art. 708 LECrim).

W ramach systemu gwarancyjnego przewodniczący składu orzekającego nie zezwoli świadkowi na udzielanie odpowiedzi na pytania lub przesłuchania, które mogą być obciążające, sugestywne lub nieistotne. Może on również podjąć środki zapobiegające zadawaniu niepotrzebnych pytań dotyczących życia prywatnego osoby przesłuchiwanej, niemających

³⁷ *El testigo manifestará primeramente su nombre, apellidos paterno y materno, edad, estado y profesión, si conoce o no al procesado y a las demás partes, y si tiene con ellos parentesco, amistad o relaciones de cualquier otra clase, si ha estado procesado y la pena que se le impuso. Si el testigo fuera miembro de las Fuerzas y Cuerpos de Seguridad en el ejercicio de sus funciones, será suficiente para su identificación el número de su registro personal y la unidad administrativa a la que está adscrito.*

znaczenia dla czynu będącego przedmiotem postępowania, chyba że on lub skład orzekający wyjątkowo uznają, że należy udzielić odpowiedzi w celu odpowiedniej oceny faktów lub wiarygodności zeznań ofiary. Jeżeli pytania te zostaną zadane, przewodniczący nie zezwoli na udzielenie na nie odpowiedzi. Od decyzji w tej sprawie można następnie wnieść zażalenie, jeżeli zastrzeżenie zostanie wniesione niezwłocznie. Zakaz udzielania odpowiedzi zostanie wpisany do protokołu sądowego (art. 709 LECrim).

Zgodnie z art. 449³ LECrim, gdy osoba poniżej 14 roku życia lub osoba niepełnosprawna wymagająca szczególnej ochrony jest zobowiązana zeznawać jako świadek w postępowaniu sądowym mającym na celu osądzenie przestępstwa zabójstwa, wywołania uszczerbku na zdrowiu, naruszenia wolności, integralności moralnej, handlu ludźmi, przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i integralności seksualnej, przeciwko prywatności, przeciwko stosunkom rodzinnym, przeciwko korzystaniu z praw podstawowych i wolności publicznych, organizacji grup przestępczych i terrorystycznych oraz terroryzmu, organ sądowy w każdym przypadku zgodzi się przeprowadzić przesłuchanie małoletniego jako dowód z góry, ze wszystkimi gwarancjami praktyki dowodowej na rozprawie ustnej i zgodnie z postanowieniami artykułu poprzedniego. Proces ten będzie realizowany z wszelkimi gwarancjami dostępności i niezbędnego wsparcia, co można interpretować jako pozytywny standard ochrony dla osób z niepełnosprawnościami.

Również na podstawie tegoż art. 449³ LECrim organ sądowy może uzgodnić, że przesłuchanie małoletniego poniżej 14 roku życia winno odbyć się z udziałem zespołu biegłych psychologów, którzy będą wspierać skład orzekający w sposób interdyscyplinarny i międzyinstytucjonalny. Zespół ekspertów powinien składać się ze specjalistów, którzy wcześniej uczestniczyli w badaniu spraw osobistych, sytuacji rodzinnej i społecznej osoby niepełnoletniej lub niepełnosprawnej, w celu poprawy jej leczenia i wyników badań. W takim przypadku strony winny przekazać pytania, które uznają za odpowiednie, organowi sądowemu, który po sprawdzeniu ich stosowności i przydatności przekaże je biegłym. Po przeprowadzeniu przesłuchania małoletniego strony mogą w tych samych warunkach żądać wyjaśnień od świadka. Zeznanie jest zawsze rejestrowane, a sędzia po wysłuchaniu stron może uzyskać od biegłego sprawozdanie z przebiegu i wyniku przesłuchania nieletniego.

Podczas przesłuchania świadkowie podają uzasadnienie swoich wypowiedzi, a w przypadku odniesienia się podają pochodzenie informacji, wskazując osobę, która ich powiadomiła, jej imię i nazwisko lub znaki tożsamości, pod którymi są znani (art. 710 LECrim). Strony mogą zażądać, aby świadek zidentyfikował narzędzia lub skutki przestępstwa albo jakikolwiek inny dowód (art. 712 LECrim). Jeżeli zeznania świadka złożone na rozprawie nie są zasadniczo zgodne z zeznaniami złożonymi w postępowaniu przygotowawczym to – zgodnie z art. 714 LECrim – każda ze stron może zażądać ich odczytania. Po odczytaniu przewodniczący wzywa świadka do wyjaśnienia różnicy lub sprzeczności zaobserwowanych pomiędzy zeznaniami. Natomiast zgodnie z art. 715 LECrim tak długo, jak świadkowie zeznający w postępowaniu

przedprocesowym zeznają na temat tych samych faktów w postępowaniu sądowym, mogą być ścigani jako domniemani sprawcy przestępstwa polegającego na składaniu fałszywych zeznań wyłącznie wtedy, gdy oba zeznania składane są w ramach tego samego postępowania karnego. Jak wskazuje L. Ruiz i Beltrol, „idealny świadek, pomijając uprzedzenia, spełniałby następujące wymagania:

- A. posługuje się swoim rozumem, o ile może należycie osądzić własne zeznania,
- B. posiada zmysły zdolne do postrzegania faktów, do których odnoszą się jego wypowiedzi,
- C. posiada wiedzę lub pewność będącą elementem integralnym i poszlakowym mającym zastosowanie do jego zeznania złożonego w sądzie,
- D. wreszcie, nie jest zainteresowany kłamstwem, więc wszystkie inne wymagania, które są zwykle wymagane, są jedynie prostymi formalnościami, które należy wziąć pod uwagę”³⁸.

Świadek, który odmówi składania zeznań, zostanie obciążony grzywną w wysokości od 200 do 5000 euro, która zostanie nałożona natychmiast. Jeżeli mimo to nadal będzie odmawiał zeznawania, zostanie oskarżony o popełnienie przestępstwa poważnego nieposłuszeństwa wobec władzy państwowej (art. 716 LECrim).

Zeznania przedstawicieli władz państwowych i członków policji sądowej mają wartość zeznań świadków i jako takie mają być oceniane w sprawie zgodnie z zasadami rozsądnych kryteriów (art. 717 LECrim).

Jeżeli świadek nie stawiał się z powodu niemożności stawiennictwa, a sąd uzna, że jego zeznania mają znaczenie dla powodzenia procesu, przewodniczący wyznaczy jednego z sędziów, aby przesłuchał świadka w miejscu jego zamieszkania, jeżeli zamieszkuje miejscowość, w której sąd ma siedzibę (art. 718 LECrim).

³⁸ L. Ruiz i Beltrol, *Aportación y valoración de la prueba testifical en el proceso penal* (Evidence and valuation of testimony witnesses in criminal proceedings), Universidad de León, León 2018, s. 34.

3. Niemcy

3.1. Zagadnienia ogólne

Przepisy odnoszące się do przesłuchania podejrzanego, oskarżonego oraz świadka zawarte są w niemieckim kodeksie postępowania karnego (*Strafprozessordnung*)³⁹ (dalej też jako StPO). Interesującym rozwiązaniem jest fakt, iż kodeks przewiduje wspólne uregulowanie przesłuchania podejrzanego i oskarżonego w jednej jednostce systematyzacyjnej. Można to uznać za pozostałość po latach funkcjonowania instytucji sędziego śledczego. *Strafprozessordnung* przewiduje również zamieszczenie regulacji dotyczących przesłuchania świadka i podejrzanego/oskarżonego w jednostkach systematyzacyjnych nie znających rozróżnienia na postępowanie przygotowawcze i sądowe. W związku z powyższymi uwagami w niniejszym rozdziale pojęcie oskarżonego odnosi się również do podejrzanego, o ile nie zastrzeżono inaczej.

3.2. Przesłuchanie oskarżonego

Oskarżonego wzywa się na przesłuchanie w formie pisemnej (§ 133 (1) StPO). Wezwanie powinno zawierać pouczenie o możliwości przymusowego doprowadzenia w przypadku niestawiennictwa (§ 133 (2) StPO). W myśl § 134 StPO w przypadkach, gdy zachodzą przesłanki umożliwiające wydanie nakazu aresztowania, można zarządzić przymusowe doprowadzenie oskarżonego. Wówczas, gdy zarządzono przymusowe doprowadzenie, należy precyzyjnie określić osobę oskarżonego, jak również dokładnie należy wskazać zarzucane mu przestępstwo oraz powód doprowadzenia. Zgodnie z § 135 StPO oskarżony winien niezwłocznie zostać doprowadzony do sądu i zostać przezeń przesłuchany. Na podstawie postanowienia o przymusowym doprowadzeniu nie może być przetrzymywany dłużej niż do końca dnia następującego po dniu rozpoczęcia doprowadzenia.

Z § 136 (1) StPO wynika, że przy wszczęciu przesłuchania należy oskarżonego poinformować o stawianym mu zarzucie oraz przyjętej kwalifikacji prawnej zarzucanego mu czynu. Jest

³⁹ *Strafprozeßordnung in der Fassung der Bekanntmachung vom 7. April 1987 (BGBl. I S. 1074, 1319), die zuletzt durch Artikel 15 des Gesetzes vom 7. Juli 2021 (BGBl. I S. 2363) geändert worden ist.*

także poucza o możliwości składania lub odmowy składania wyjaśnień w sprawie w każdym czasie (jak wskazuje V. Prasch przywołujący relewantne orzecznictwo, niedopełnienie obowiązku informacyjnego względem oskarżonego implikuje brak możliwości wykorzystania złożonych przez niego wyjaśnień przeciwko niemu⁴⁰). Należy go również pouczyć, że może składać wnioski dowodowe oraz wnioskować o wyznaczenie obrońcy z urzędu (musi zostać jednak pouczony o możliwości obciążenia kosztami postępowania wypadkowego). Oskarżony zostaje także pouczony o możliwości żądania obecności wyznaczonego przez siebie obrońcy. Jeżeli oskarżony skorzysta z prawa do obecności obrońcy, winno mu się ułatwić kontakt z nim. Wskazać trzeba, iż za owo ułatwienie kontaktu uważa się w szczególności udostępnienie informacji o dyżurach obrońców w sprawach karnych. W przypadkach, których to dotyczy, poucza się także o możliwości składania wyjaśnień w formie pisemnej, a także o możliwości zadośćuczynienia pokrzywdzonemu.

Według § 136 (2) StPO w toku przesłuchania oskarżonemu powinno się umożliwić swobodną wypowiedź ukierunkowaną na usunięcie podstaw kierowanych przeciw niemu zarzutów oraz przedstawienie faktów przemawiających na jego korzyść. W czasie przesłuchania należy brać pod uwagę również okoliczności związane z jego osobą (§ 136 (3) StPO). Natomiast zgodnie z § 136 (4) przesłuchanie może być utrwalane za pomocą dźwięku i obrazu. Można przeprowadzić nagranie, gdy:

1. postępowanie toczy się w sprawie umyślnego zabójstwa i ani okoliczności zewnętrzne, ani szczególna potrzeba przesłuchania nie kolidują z nagraniem
2. lub nagranie pozwala na lepszą ochronę uzasadnionych interesów oskarżonych, którzy cierpią na poważnie ograniczone zdolności umysłowe lub poważne zaburzenia psychiczne.

Niemieckie przepisy regulujące postępowanie karne odnoszą się także do zakazanych metod przesłuchań. W § 136a StPO wskazuje się, iż swoboda podejmowania decyzji i wyrażania woli oskarżonego nie może być naruszona przez złe traktowanie, zmęczenie, interwencje fizyczne, zarządzanie zasobami, tortury, oszustwa lub hipnozę. Przymusu można używać tylko w zakresie, w jakim pozwala na to prawo postępowania karnego. Zabroniona jest groźba zastosowania środka, który jest niedopuszczalny w przepisach, oraz obietnica korzyści nieprzewidzianej przez prawo. Niedozwolone są środki, które osłabiają zdolność oskarżonego do zapamiętywania lub rozumienia. Dodatkową gwarancją jest w tym wypadku obowiązywanie ww. zakazów niezależnie od zgody oskarżonego. Zeznania złożone z naruszeniem tego zakazu nie mogą być wykorzystywane nawet wtedy, gdy oskarżony wyraża na to zgodę.

⁴⁰ V. Prasch, *Die List in der Vernehmung und Befragung des Beschuldigten. Zugleich ein Beitrag zur Auslegung des Täuschungsverbots des § 136a StPO*, Universität zu Köln, Köln 2002, s. 119; BGHSt 38, 214; BGHSt 38, 372.

Warto w tym miejscu wskazać, iż w przypadku rozpoznawania spraw współsprawców w ramach osobnych postępowań możliwe jest, aby współsprawca został powołany na świadka w postępowaniu innym niż własne⁴¹.

3.3. Przesłuchanie świadka

Jak wskazuje M. Bohlander, chociaż pojęcie świadka nie jest zdefiniowane w niemieckim kodeksie postępowania karnego, to jednak pewnego jego doprecyzowania można doszukać się poza nim. Świadek jest to bowiem osoba mająca dać dowód w postępowaniu karnym, nieskierowanym przeciwko sobie, co do faktów, których doświadczył, a są one relewantne dla postępowania przeciwko oskarżonemu⁴². Przytoczona definicja nie wyklucza konsekwentnie możliwości przeprowadzenia dowodu z zeznań świadka ze słyszenia⁴³.

Świadek jest zobligowany do składania zeznań, jeśli ustawa nie stanowi inaczej (§ 48 ust. 1 StPO). Podobnie jak w Hiszpanii, w Niemczech przewidziano specjalne rozwiązanie dla przedstawicieli najwyższych władz państwowych. Zasadniczo mogą zostać przesłuchani poza rozprawą Prezydent Federalny, członkowie Bundestagu, Bundesratu, Landtagów i izb wyższych, członkowie rządu federalnego i krajów związkowych (§ 49 i 50 StPO).

Wskazać warto, iż w Niemczech poza grzywną w przypadku nieusprawiedliwionego niestawienia świadka jest obciążany kosztami, jakie zostały poniesione z powodu jego absencji. Możliwe jest również późniejsze przymusowe doprowadzenie świadka (§ 51 ust. 1 StPO).

Zgodnie z § 52 ust. 1 StPO, mogą odmówić składania zeznań:

- narzeczony oskarżonego,
- małżonek oskarżonego, nawet jeśli małżeństwo ustało,
- partner oskarżonego, nawet jeśli związek partnerski ustał,
- każdy, kto jest bezpośrednio spokrewniony lub spowinowacony z oskarżonym, spokrewniony do trzeciego stopnia w linii bocznej lub kto jest lub był spowinowacony do drugiego stopnia.

W przypadku, gdy świadek jest małoletni i nie posiada wystarczającego rozeznania co do wagi prawa do odmowy składania zeznań z powodu niedojrzałości intelektualnej lub jeżeli małoletni lub pozostający pod opieką nie ma takiego rozeznania z powodu choroby psychicznej lub niepełnosprawności psychicznej czy emocjonalnej, może on zeznawać wyłącznie dobrowolnie i za jednoczesną zgodą opiekuna prawnego. Jeżeli oskarżonym jest opiekun prawny, jego zgoda nie jest wymagana. Podobnie nie uzyskuje się również zgody rodzica

⁴¹ Zob. B. Heinrich, T. Reinbacher, *Examinatorium Strafprozessrecht – Arbeitsblatt Nr. 36. Beweismittel – Überblick*, <https://www.jura.uni-wuerzburg.de/fileadmin/02150500/2020/36-beweismittel-2.pdf> (dostęp: 29.07.2021).

⁴² BGHSt 22, 347.

⁴³ *Principles of German Criminal Law*, ed. M. Bohlander, Hart Publishing, Oxford–Portland 2012.

pozostającego małżonkiem oskarżonego, jeżeli oboje pozostają opiekunami prawnymi małoletniego (§ 52 ust. 2 StPO).

W myśl § 52 ust. 3 StPO osoby uprawnione do odmowy składania zeznań, względnie w przypadkach ww. opiekunowie prawni upoważnieni do podejmowania decyzji w sprawie wykonania prawa do odmowy składania zeznań, zostają pouczeni o przysługującym im prawie przed przystąpieniem do przesłuchania. Co więcej, mogą oni odwołać oświadczenie o niekorzystaniu z prawa do odmowy składania zeznań już w trakcie przesłuchania⁴⁴.

W niemieckim postępowaniu karnym przewiduje się szereg zakazów dowodowych. Wskazać jednak należy, iż wiele z nich to zakazy dowodowe o charakterze względnym. Na podstawie § 53 StPO, z powodu obowiązku zachowania tajemnicy zawodowej mają prawo odmówić składania zeznań:

1. kapłan, na okoliczność faktów, o których dowiedział się w związku z pełnieniem posługi;
2. obrońca oskarżonego, na okoliczność faktów, o których dowiedział się w związku z obroną;
3. adwokaci i radcy prawni, rzecznicy patentowi, notariusze, audytorzy, księgowi, doradcy i agenci podatkowi, lekarze, dentyści, psychoterapeuci, psycholodzy, psychiatrzy, farmaceuci i położne, na okoliczność faktów, o których się dowiedzieli w związku z wykonywaniem zawodu (prawnicy oraz rzecznicy patentowi in-house są nieobjęci tym zwolnieniem, na okoliczność faktów, o których się dowiedzieli w związku z wykonywaniem w tym zakresie zawodu);
- 3^a. członkowie lub agenci rejestrowanych centrów doradczych, o których mowa w § 3 i 8 *Schwangerschaftskonfliktgesetz*, na okoliczność faktów, o których się dowiedzieli w związku z zawodem;
- 3^b. konsultanci ds. uzależnień narkotykowych zatrudnieni w rejestrowanych centrach doradczych lub korporacjach, instytucjach czy fundacjach podlegających prawu publicznemu, na okoliczność faktów, o których się dowiedzieli w związku z zawodem;
4. członkowie Bundestagu, Bundesratu, Parlamentu Europejskiego, którzy uzyskali mandat w RFN, oraz Landtagu w rozumieniu osób, które są członkami tych ciał lub którym powierzono fakty w tym zakresie, na okoliczność tych faktów;
5. osoby profesjonalnie zajmujące się przygotowywaniem, produkcją i dystrybucją prac drukowanych, audycji radiowych, reportaży czy programów informacyjnych i usług komunikacyjnych mających za cel informowanie i wpływ na opinie.

Osoby wskazane w pkt 5 mogą odmówić zeznań dotyczących autora lub współautora komentarzy i dokumentacji lub jakiegokolwiek innego informatora lub informacji przekazanych im w ramach wykonywania zawodu, w tym ich treści, a także treści materiałów, które

⁴⁴ M. Jahn, *Grundlagen der Beweiswürdigung und Glaubhaftigkeitsbeurteilung im Strafverfahren*, <https://www.jura.uni-frankfurt.de/55029767/Glaubhaftigkeitsbeurteilung.pdf>, (dostęp: 29.07.2021).

sami wyprodukowali, oraz spraw, które otrzymali z racji zawodu. Wyżej wskazana ochrona przysługuje wyłącznie w zakresie, w jakim dotyczy wkładów, dokumentacji, informacji i materiałów do redakcyjnego elementu ich działalności lub usług informacyjnych i komunikacyjnych, które zostały poddane redakcyjnej recenzji.

Osoby wskazane w pkt 2–3b nie mogą odmówić składania zeznań, jeżeli zostały zwolnione z obowiązku zachowania tajemnicy zawodowej. Prawa do odmowy wydania dowodu przysługującego osobom wskazanym w pkt 5 w odniesieniu do treści materiałów, które same wyprodukowały, oraz spraw, które otrzymały w związku z wykonywanym przez siebie zawodem, nie stosuje się, jeżeli zeznanie jest niezbędne dla sprawy poważnego przestępstwa (*Verbrechen*) lub jeżeli przedmiotem postępowania jest:

1. przestępstwo przeciwko pokojowi i demokratycznemu porządkowi konstytucyjnemu, przestępstwo zdrady lub przeciwko bezpieczeństwu międzynarodowemu (paragrafy 80a, 85, 87, 88, 95, także w zw. z § 97b, paragrafy 97a, od 98 do 100a kodeksu karnego⁴⁵);
2. przestępstwo przeciwko wolności seksualnej wskazane w paragrafach od 174 do 174c, 176a, 176b, 177 ust. 2 pkt 1 kodeksu karnego;
3. pranie pieniędzy wskazane w § 261 kodeksu karnego, za którego popełnienie ustawa przewiduje co najmniej karę pozbawienia wolności;
a dochodzenie faktów lub ustalenie miejsca pobytu oskarżonego w inny sposób byłoby daremne lub w znacznym stopniu utrudnione. Świadek może również odmówić składania zeznań w tych przypadkach, o ile odnoszą się do ujawnienia osoby autora lub nadawcy wpisów i dokumentów lub innego informatora lub powiadomień dokonanych lub związanych z jego działalnością zgodnie z pkt 5.

Kodeks w § 53a przewiduje również zakazy dowodowe związane z osobami współpracującymi. Osoby, które wykonują swoją działalność zawodową w ramach:

- stosunku umownego,
- przygotowania do pracy
- lub jakiegokolwiek innej działalności pomocniczej,

są zrównane w prawie do odmowy składania zeznań, jakie przysługuje osobom objętym tajemnicą zawodową zgodnie z pkt 1 do 4. O wykonywaniu przez te osoby prawa do odmowy złożenia zeznań decydują osoby związane tajemnicą zawodową, chyba że decyzja ta nie może być podjęta w dającej się przewidzieć przyszłości. Do tychże osób stosuje się również możliwość zwolnienia z obowiązku zachowania tajemnicy zawodowej.

W przypadku niektórych grup zawodowych i osób pełniących funkcje publiczne stosuje się regulacje szczególne. I tak, zgodnie z § 54 ust. 1 StPO: do przesłuchiwania sędziów, urzędników i innych osób pełniących służbę publiczną w charakterze świadków w sprawach dotyczących okoliczności, z którymi wiąże się ich obowiązek zachowania tajemnicy służbowej,

⁴⁵ *Strafgesetzbuch in der Fassung der Bekanntmachung vom 13. November 1998 (BGBl. I S. 3322), das zuletzt durch Artikel 2 des Gesetzes vom 22. November 2021 geändert worden ist.*

oraz upoważnienia do składania zeznań stosuje się szczególne regulacje dotyczące służby cywilnej. Odpowiednie przepisy szczególne stosuje się również w odniesieniu do członków Bundestagu, Landtagu, rządu federalnego lub kraju związkowego, a także pracowników grupy parlamentarnej Bundestagu i Landtagu (§ 54 ust. 2 StPO. Wskazać należy, iż na podstawie § 54 ust. 3 StPO Prezydent Federalny może odmówić składania zeznań, jeżeli ich złożenie byłoby szkodliwe dla dobra RFN lub kraju związkowego (w związku z brakiem przewidzianej procedury uchylenia tego zakazu dowodowego skonkludować trzeba, iż stanowi on zakaz o charakterze bezwzględny).

Ww. rozwiązania mają zastosowanie również wtedy, gdy wyżej wymienione osoby nie pełnią już służby publicznej lub nie są pracownikami grupy parlamentarnej lub gdy ich mandaty wygasły, w odniesieniu do faktów, które miały miejsce w okresie ich służby, zatrudnienia lub mandatu lub stały się im znane podczas służby, zatrudnienia lub mandatu.

Jak przewiduje § 55 ust. 1 StPO, każdy świadek może odmówić udzielenia odpowiedzi, która jego lub osobę wskazaną w § 52 ust. 1 mogłaby narazić na ryzyko odpowiedzialności karnej bądź za wykroczenie administracyjne. Świadek powinien być o ww. przysługującym mu prawie pouczony (§ 55 ust. 2 StPO). Stanowi to rozwiązanie podobne do wynikającego z 5. Poprawki do Konstytucji USA (więcej na ten temat w rozdziale 5). Fakt, na którym świadek opiera odmowę składania zeznań w przypadkach określonych w paragrafach 52, 53 oraz 55, musi być uwiarygodniony na żądanie (§ 56 StPO). Wskazać należy, iż wystarczające jest tu jednakże nawet oświadczenie świadka.

Zgodnie z § 57 StPO przed rozpoczęciem przesłuchania, należy świadka pouczyć o obowiązku mówienia prawdy oraz o konsekwencjach prawnokarnych składania fałszywego lub niekompletnego zeznania. Należy go także poinformować o możliwości odebrania od niego przysięgi bądź przyrzeczenia. W takim przypadku należy go także pouczyć o znaczeniu przysięgi bądź przyrzeczenia oraz o tym, że może zawierać odniesienia o charakterze religijnym, lecz nie musi.

Świadek składa przysięgę prawdomówności z użyciem odniesień religijnych lub bez nich. Jeżeli nie chce składać przysięgi z powodów religijnych lub światopoglądowych, to – zgodnie z § 65 ust. 1 StPO – musi złożyć przyrzeczenie prawdomówności mające wagę równą przysiędze (co należy wskazać świadkowi)⁴⁶.

Jak głosi § 59 StPO, od świadka można odebrać przysięgę/przyrzeczenie wyłącznie w wypadku, w którym sąd uznaje to za niezbędne z powodu wagi zeznania dla sprawy lub znaczenia przysięgi dla złożenia prawdziwych zeznań przez świadka. Motywów rozstrzygnięcia nie trzeba podawać do wiadomości świadka, chyba że jego przesłuchanie odbywa się poza rozprawą główną.

W § 60 StPO wskazuje się, że nie odbiera się przysięgi w przypadku osób, które:

⁴⁶ Jeśli nie zastrzeżono inaczej, w dalszym tekście przysięga oznacza również przyrzeczenie.

1. nie ukończyły 18 lat na dzień przesłuchania lub które nie mają rozeznania pozwalającego na zrozumienie natury i znaczenia przysięgi z powodu niedostatecznego stopnia dojrzałości intelektualnej lub choroby psychicznej czy też niepełnosprawności psychicznej lub emocjonalnej;
2. są podejrzane o popełnienie przestępstwa będącego przedmiotem postępowania lub o bycie związanymi z nim lub kradzieżą danych, unikaniem odpowiedzialności karnej, kradzieżą dóbr majątkowych lub które zostały uprzednio za ww. czyny skazane.

Krewni oskarżonego wskazani w § 52 ust. 1 mają prawo odmówić złożenia przysięgi/przysiężenia, o czym należy ich poinformować (§ 61 StPO).

Według § 62 StPO w toku postępowania przygotowawczego odebranie przysięgi jest dozwolone, gdy:

- występuje sytuacja zagrożenia
- lub świadek prawdopodobnie nie stawiłby się na rozprawę główną,

a także zachodzą wymogi, o których mowa w § 59 ust. 1, tj. sąd uznaje to za niezbędne z powodu wagi zeznania dla sprawy lub wagi przysięgi/przysiężenia dla złożenia prawdziwych zeznań.

Jeżeli świadka przesłuchuje sędzia delegowany lub sąd wezwany, należy odebrać od przesłuchiwanego przysięgę, o ile zachodzą ku temu stosowne przesłanki, a wymaga tego sąd właściwy (art. 63 StPO).

W § 66 ust. 1 przewidziano, że osoba niepełnosprawna z zaburzeniami słuchu lub mowy składa przysięgę według własnego wyboru: powtarzając przysięgę, kopiując i podpisując przysięgę lub z pomocą osoby, która umożliwia komunikację i komunikuje się z sądem. Sąd musi zapewnić odpowiednią pomoc techniczną. Osobę tę należy pouczyć o przysługującym jej prawie. Według § 2 tegoż paragrafu sąd może zażądać złożenia przysięgi na piśmie lub nakazać zaangażowanie osoby, która ułatwi komunikację, jeżeli osoba z zaburzeniami słuchu lub mowy nie skorzystała ze swojego prawa zgodnie z ust. 1 lub złożenie przysięgi w formie wybranej zgodnie z ust. 1 jest możliwe tylko przy nieproporcjonalnym wysiłku.

W przypadku, gdy świadek jest przesłuchiwany po raz kolejny w ramach tego samego postępowania przygotowawczego lub podczas tego samego postępowania sądowego po uprzednim odebraniu od niego przysięgi, to – na podstawie § 67 StPO – sąd może zamiast odbierać przysięgę przypomnieć świadkowi o jego obowiązkach wynikających z wcześniej złożonej przysięgi.

W przypadku, gdy świadek odmawia składania zeznań lub przysięgi bez podstawy prawnej, może zostać on obciążony kosztami spowodowanymi przez swoją odmowę oraz ukarany grzywną, a w razie jej nieuiszczenia może zostać wobec niego zastosowana kara aresztu (§ 70 ust. 1 StPO). Areszt może być również zarządzony w celu przymuszenia świadka do złożenia zeznań, przy czym nie może ono jednak trwać dłużej niż zakończenie tych konkretnych czynności z udziałem świadka ani dłużej niż przez okres sześciu miesięcy (§ 70 ust. 2 StPO).

Świadkowie winni być przesłuchiwanii osobno i pod nieobecność świadków, którzy mają być słuchani w następnej kolejności (§ 58 ust. 1 StPO). Zgodnie z § 68 StPO na wstępie przesłuchania zadaje się świadkowi pytania o jego imię, nazwisko, nazwisko rodowe, wiek, zawód i pełny adres. W toku przesłuchania sądowego, w obecności oskarżonego na rozprawie głównej, z wyjątkiem wątpliwości co do tożsamości świadka, nie pyta się o pełny adres, a jedynie o jego miejsce zamieszkania lub miejsce pobytu. Świadek, który składa zeznania w charakterze urzędowym, może podać miejsce zatrudnienia zamiast pełnego adresu. Świadek powinien mieć również możliwość podania swojego miejsca prowadzenia działalności, lub miejsca pracy, lub innego adresu do doręczeń zamiast pełnego adresu, jeżeli istnieją uzasadnione podstawy do obawy, że podanie pełnego adresu zagraża interesom prawnym świadka lub innej osoby lub że świadkowie lub jakakolwiek inna osoba zostaną potraktowani w sposób niesprawiedliwy. W toku przesłuchania sądowego, w obecności oskarżonego i na rozprawie głównej, świadek powinien mieć możliwości niewskazywania swojego miejsca zamieszkania lub miejsca pobytu, jeżeli w momencie składania zeznań są spełnione ww. wymogi.

Jeżeli istnieje uzasadniona podstawa do obawy, że ujawnienie tożsamości lub miejsca zamieszkania albo pobytu świadka zagraża życiu, zdrowiu lub wolności świadka lub innej osoby, można mu zezwolić na nieujawnienie danych osobowych lub ujawnienie tylko danych odnoszących się do poprzedniej tożsamości. Jednak w toku rozprawy głównej powinien on wskazać na znane mu fakty uzasadniające powyższe twierdzenia. Jeżeli świadkowi pozwolono na ww. warunkach nie podawać danych osobowych lub tylko podać dane dotyczące poprzedniej tożsamości, może zakryć swoją twarz w całości lub w części.

Jeżeli istnieje przypuszczenie, że spełnione zostały któreś z warunków określonych wyżej, świadka należy poinformować o przewidzianych w związku z tym uprawnieniach, w tym o prawie do wskazania adresu do doręczeń. Dokumenty umożliwiające ustalenie miejsca zamieszkania lub pobytu, pełny adres lub tożsamość świadka pozostają do dyspozycji prokuratury. Mogą one zostać włączone do akt głównych tylko wtedy, gdy odpadła już podstawa uzasadniająca ich wyłączenie. Jeżeli zgodnie z ww. rozwiązaniami ograniczono dostęp do danych świadka, prokurator z urzędu za zgodą świadka zleca organowi rejestracyjnemu utajnienie informacji. Rozwiązania te mają zastosowanie również po zakończeniu przesłuchania świadka. O ile zezwolono nie ujawniać danych świadka, należy w przypadku uzyskiwania informacji z akt i wglądu do akt zapewnić, by dane te nie zostały znane innym osobom, chyba że odpadła już podstawa uzasadniająca ich wyłączenie.

W myśl § 68a StPO pytania dotyczące faktów, które mogą narazić świadka lub osobę, która jest jego krewnym w rozumieniu § 52 ust. 1 na utratę dobrego imienia, lub które dotyczą życia prywatnego, należy zadawać tylko wtedy, gdy jest to konieczne.

Również jedynie w wypadku konieczności należy zadawać pytania dotyczące okoliczności, które wpływają na wiarygodność świadka w rozpoznawanej sprawie, w szczególności dotyczące jego relacji z oskarżonym lub pokrzywdzonym. Świadka należy zapytać o wpisy

w rejestrze karnym wyłącznie wtedy, gdy jest to konieczne do ustalenia, czy spełnione są wymogi § 60 pkt 2 (okoliczności wyłączające odbieranie przysięgi) lub do oceny jego wiarygodności (§ 68a ust. 2 StPO).

Jak wskazuje § 69 ust. 2, w celu wyjaśnienia i uzupełnienia zeznań oraz zbadania źródła wiedzy świadka należy w razie potrzeby zadawać dalsze pytania. W szczególności świadkowie pokrzywdzeni przestępstwem muszą mieć możliwość ustosunkowania się do skutków, jakie wywołało popełnione na ich szkodę przestępstwo.

Na podstawie § 68b StPO świadkowie mają prawo do skorzystania z pomocy prawnej. Pełnomocnik świadka może być obecny podczas przesłuchania. Jego uczestnictwo w rozprawie może zostać jednakże wyłączone, jeśli ujawnione zostaną fakty uzasadniające przypuszczenie, że w stopniu większym niż nieznaczący ich obecność zakłóci gromadzenie dowodów w sposób uporządkowany. Zakłócenie takie ma miejsce w szczególności, gdy:

1. pełnomocnik jest podejrzany o udział w przestępstwie będącym przedmiotem postępowania lub związanym z nim kradzieżą, przekupstwem, unikaniem odpowiedzialności karnej lub kradzieżą danych;
2. na zeznania świadka ma wpływ fakt, że pełnomocnik jest nadmiernie zaangażowany w ochronę interesu świadka,
3. lub pełnomocnik wykorzystuje wiedzę uzyskaną podczas przesłuchania do czynności ukrywania w rozumieniu § 112 ust. 2 pkt 3 lub przekazuje ją w sposób zagrażający celowi śledztwa.

Świadcowi, który nie korzysta z pomocy prawnej podczas przesłuchania i którego słuszne interesy nie mogą być brane pod uwagę w żaden inny sposób, wyznacza się pełnomocnika na okoliczność przesłuchania, jeżeli istnieją szczególne okoliczności wskazujące, że świadek zeznający nie jest w stanie samodzielnie dochodzić ochrony swych słusznych interesów w związku z przesłuchaniem.

Jak wynika z treści § 58a STPO, przesłuchanie świadka może być utrwalane pod postacią dźwięku i obrazu. Powinno być nagrywane w przypadku zajścia uzasadniających to istotnych okoliczności oraz powinno mieć miejsce w czasie rozprawy sądowej, jeżeli:

1. w celu zwiększenia ochrony prawnie uzasadnionych interesów osób poniżej 18 roku życia oraz osób, które jako dzieci lub młodociani zostali pokrzywdzeni w wyniku jednego z przestępstw określonych w § 255a ust. 2 k.p.k.;
2. zachodzi obawa, że świadka nie będzie można przesłuchać na rozprawie głównej, a nagranie będzie niezbędne dla ustalenia prawdy.

Przesłuchanie powinno zostać nagrane po ujawnieniu relewantnych okoliczności oraz mieć miejsce jako przesłuchanie sądowe, jeśli pozwoli to na lepszą ochronę interesów osób pokrzywdzonych przez przestępstwa przeciwko wolności seksualnej (paragrafy od 174 do 184j kodeksu karnego), a świadek zgodził się na nagranie dźwięku i obrazu przed przesłuchaniem.

Wykorzystanie zapisu obrazu i dźwięku dozwolone jest wyłącznie do celów postępowania karnego i tylko w zakresie, w jakim jest to konieczne do ustalenia prawdy materialnej. Kopie ww. zapisu nie mogą być powielane ani przekazywane. Zapisy należy zwrócić do prokuratury, gdy odpada uzasadniony interes w dalszym ich wykorzystaniu. Udostępnienie nagrania lub przekazanie kopii innym niż ww. organom wymaga zgody świadka. Jeżeli świadek sprzeciwia się przekazaniu kopii zapisu jego przesłuchania, protokół przekazuje się osobom upoważnionym do wglądu w akta, co nie narusza prawa do wglądu w zapis. Świadka należy pouczyć o ww. prawie do sprzeciwu.

Według wskazań § 58b StPO przesłuchanie świadka poza rozprawą główną może mieć miejsce w taki sposób, że przebywa on w innym miejscu niż przesłuchujący, a przesłuchanie jest transmitowane w czasie rzeczywistym pod postacią dźwięku i obrazu pomiędzy miejscem, gdzie świadek się znajduje, a miejscem przesłuchania (przesłuchanie przy użyciu środków porozumiewania się na odległość).

Podsumowując, wskazać należy, iż katalog obowiązujących w niemieckim procesie karnym zakazów dowodowych wynikających z możliwości odmowy składania zeznań przez świadków jest zauważalnie szerszy niż relewantne regulacje obowiązujące w prawie polskim. Interesującym rozwiązaniem jest również poszerzenie możliwości odbierania od świadka oświadczeń związanych z prawdomównością (przysięga i przyrzeczenie).

4. Włochy

4.1. Zagadnienia ogólne

Włoski proces karny cechuje się bardzo wysokim stopniem kontradyktoryjności. W zasadzie przepisy włoskiego kodeksu postępowania karnego (*Codice di Procedura Penale*)⁴⁷, (dalej: c.p.p.) kształtują rolę sędziego w toku procesu jako niezależnego i bezstronnego arbitra, moderatora nieposiadającego interesu w określonym rozstrzygnięciu. Z tego powodu bardzo wyraźnie rysuje się kwestia inicjatywy dowodowej stron, która poza wachlarzem możliwości związanych z dowodami rzeczowymi uwzględnia także wykorzystanie dowodów w postaci zeznań. Należy jednak zauważyć, iż istnieją pewne różnice co do zakresu regulacji ograniczających przeprowadzenie dowodu w określony sposób w zależności od statusu procesowego osoby przesłuchiwanej. Różnice te wynikają nie tylko z obowiązujących zakazów dowodowych, ale również z konsekwencji procesowych ich naruszeń. W razie naruszenia przepisów proceduralnych podczas przesłuchania czynność ta może zostać objęta zarówno sankcją nieważności, jak i niedopuszczalności, lecz także może podlegać ocenie merytorycznej przez przewodniczącego składu orzekającego pod kątem zasadności oraz wiarygodności.

Bardzo istotne jest także ukształtowanie przesłuchania od strony proceduralnej, bowiem mamy do czynienia z daleko idącymi różnicami w tym zakresie. Jak podkreśla się w doktrynie, polski proces karny odrzuca metodę pytań krzyżowych oraz przyjmuje tzw. mieszaną metodę przesłuchania, składającą się z etapu spontanicznej wypowiedzi oraz etapu pytań kierunkowych⁴⁸. W procesie włoskim mamy jednakże do czynienia ze zgoła odmienną metodyką przesłuchań, dopuszczając wykorzystanie metody przesłuchania krzyżowego, co uregulowano w art. 498 c.p.p. Przebieg włoskiego przesłuchania zawiera się w trzech stadiach. Pierwszym stadium jest tzw. badanie bezpośrednie (*esame diretto*) przez stronę wnoszącą o przeprowadzenie dowodu z przesłuchania danej osoby, następnie kontrprzesłuchanie (*controesame*) przeprowadzane przez pozostałe strony oraz ewentualnie ponowne przesłuchanie

⁴⁷ Codice di Procedura Penale. Approvato con Decreto del Presidente della Repubblica 22 settembre 1988, n. 447 (Gazzetta Ufficiale n.250 del 24-10-1988 – Suppl. Ordinario n. 92) z późn. zm. (con aggiornamenti), stan prawny na: 31.07.2021 r.

⁴⁸ R.A. Stefański, S. Zabłocki [w:] R.A. Stefański, S. Zabłocki, *Kodeks postępowania karnego...*, komentarz do art. 171.

(*riesame*) przez stronę wnoszącą⁴⁹. Jedną z większych różnic stanowi fakt, iż podczas przesłuchania krzyżowego możliwe jest zadawanie pytań sugerujących treść odpowiedzi, lecz takie uprawnienie nie przysługuje stronie, która powołała świadka lub ma interes zbieżny ze stroną go powołującą⁵⁰. Jedynie w razie wątpliwości co do treści wyjaśnień skład orzekający jest uprawniony do zadawania pytań, przy czym nie mogą one być ukierunkowane na rzecz żadnej ze stron, a jedynie zmierzać do wyklarowania okoliczności i faktów wynikających z treści złożonej depozycji⁵¹. Ponadto do zadawania pytań uprawnieni są jedynie prokurator, obrońca, profesjonalni pełnomocnicy pozostałych stron w procesie karnym, a także sąd, przy czym zakazane jest podczas przesłuchania zadawanie pytań bezpośrednio przez oskarżonego⁵². W doktrynie wskazuje się, iż jest to bez uszczerbku dla jego gwarancji oraz uprawnień procesowych, bowiem dopuszczalne jest podążanie przez obrońcę za wątkami oraz pytaniami zasugerowanymi przez oskarżonego⁵³. Nieco inaczej prezentuje się sytuacja w odniesieniu do przesłuchania świadka małoletniego oraz oskarżonego, bowiem w tym przypadku mamy do czynienia z przesłuchaniem bezpośrednim, metoda badania krzyżowego zaś nie znajduje zastosowania. Wyjątkiem od tej zasady jest uznanie przez skład orzekający po wysłuchaniu stron, że pomimo przeprowadzenia badania krzyżowego świadkowi małoletniemu nie grozi zakłócenie jego spokoju psychicznego oraz wywołanie nadmiernych negatywnych emocji. Decyzja w tym przedmiocie podlega pełnej dyskrecjonalności sądu oraz może być cofnięta w każdym momencie⁵⁴. Szczegółowe omówienie poszczególnych metod przesłuchań zostanie zaprezentowane poniżej.

W literaturze wskazuje się, iż nie wszystkie pytania padające podczas przesłuchania świadka będą stanowić część przesłuchania krzyżowego. Uprawnione do zadawania pytań są również strony, które posiadają tożsamy interes w udowodnieniu określonych okoliczności bądź uzyskaniu konkretnego rozstrzygnięcia, a esencją badania metodą pytań krzyżowych jest przeciwstawienie pytań dwóch stron reprezentujących różne interesy. Wskazuje się, iż z uwagi na powyższe w przesłuchaniu krzyżowym *sensu stricto* biorą udział wyłącznie strony posiadające różne interesy od strony powołującej świadka, a wszelkie pytania zadawane przez stronę posiadającą wspólny interes ze stroną powołującą stanowią jedynie część badania bezpośredniego przeprowadzanego przez pełnomocnika strony powołującej⁵⁵. Komentatorzy zwracają uwagę na fakt, iż metoda badania krzyżowego, co do zasady, pełni funkcję podwójną – nie tylko ma za zadanie podważyć wiarygodność świadka oraz składanych

⁴⁹ A. Trinci, *Codice di Procedura Penale Commentato*. Art. 498, a cura di S. Beltrani, 2019, *passim*.

⁵⁰ A. Trinci, *Codice....*, *passim*.

⁵¹ D. Carponi Schittar, *Esame e controesame. Teoria e tecnica*, Giuffrè Editore, 2012, s. 60.

⁵² Cass. pen. I, n. 43474/2010.

⁵³ F. Rizzo, *L'elaborazione della prova dichiarativa: il metodo dell'esame incrociato*, [w:] a cura di A. Gaito, t. 2, Turyn 2008, s. 526.

⁵⁴ Cass. pen. VI, n. 11615/2000.

⁵⁵ A. Avanzini, *L'esame dibattimentale delle fonti di prova personali*, [w:] *La conoscenza del fatto*, a cura di G. Uberris, Mediolan 1992, s. 63.

przez niego oświadczeń podczas depozycji poprzez zakwestionowanie prawdziwości treści jego zeznań, lecz również może dążyć do ukształtowania depozycji świadka w jak najbardziej korzystnym dla strony kierunku⁵⁶.

Należy bowiem pamiętać, iż zgodnie z treścią art. 171 § 4 polskiego k.p.k. nie wolno zadawać osobie przesłuchiwanej pytań sugerujących treść odpowiedzi. Prowadzi to do kolejnej rozbieżności pomiędzy regułami przeprowadzania przesłuchań w polskim a włoskim procesie karnym. Z uwagi na zakaz zadawania pytań sugestywnych jedną z podstawowych metod przesłuchania w polskim porządku prawnym jest umożliwienie oraz zapewnienie swobodnej narracji osoby przesłuchiwanej w granicach danej czynności, tj. metody spontanicznej reakcji. Do innych fundamentalnych różnic zaliczyć można również kodeksowe uregulowanie uprawnień obrońcy oskarżonego, jego substytutu oraz licencjonowanych prywatnych detektywów do przeprowadzania własnego śledztwa oraz gromadzenia własnego materiału dowodowego, tworzącego szczegółowe obligacje również dla świadków w danym procesie karnym, co zostanie omówione w dalszej części niniejszego opracowania.

4.2. Przesłuchanie świadka. Badanie metodą pytań krzyżowych podczas rozprawy sądowej

Pierwszym, niezbędnym elementem procedury przesłuchania metodą pytań krzyżowych jest tzw. przesłuchanie bezpośrednie (*esame diretto*). Polega ono na zadawaniu pytań przez stronę powołującą daną osobę na świadka, który z kolei ma przeprowadzić rekonstrukcję zdarzeń oraz wskazać okoliczności istotne dla rozstrzygnięcia sprawy, co może nastąpić w sposób zgodny z interesem strony go powołującej⁵⁷. Dość znaczne ograniczenie co do swobody przesłuchania w trakcie procesu wprowadza przepis artykułu 468 ust. 1 c.p.p., zgodnie z którym strony są zobowiązane do złożenia do rejestru sądowego listy świadków, biegłych, konsultantów technicznych oraz oskarżonych w procesie połączonym wraz ze wskazaniem okoliczności, na które te osoby zostaną przesłuchane, przynajmniej tydzień przed datą rozprawy pod rygorem niedopuszczalności dowodów z zeznań tych osób. Nie jest to jednakże ograniczenie absolutne, bowiem włoski Sąd Najwyższy (*Suprema Corte di Cassazione*) orzekł, iż obowiązek wskazania okoliczności, na które zostaną przesłuchane wzywane osoby, dotyczy wyłącznie tych zdarzeń, które nie mają bezpośredniego związku z przedmiotem oskarżenia, a zatem zmierzają do rozszerzenia śledztwa⁵⁸. Drugie osłabienie tego ograniczenia wynika z treści art. 468 ust. 4 c.p.p., zgodnie z którym świadkowie mogą zostać powołani również bez ich uprzedniego wskazania na złożonej liście świadków, ale

⁵⁶ A. Trinci, *Codice...*, *passim*.

⁵⁷ Zob. D. Carponi Schittar, *Dal colloquio informativo al controesame. La prova orale dalle indagini al dibattimento*, Mediolan 2010, s. 208.

⁵⁸ Cass. pen. II, n. 38526/2008.

wyłącznie dla celów kontrdowodowych na okoliczności udowadniane przez stronę przeciwną. Choć, co do zasady, zadawane pytania powinny dotyczyć bezpośrednio okoliczności wskazanych w treści złożonej listy świadków, w doktrynie dopuszcza się możliwość zadawania pytań otwartych⁵⁹.

Jak wskazano wcześniej, drugim elementem badania świadka metodą pytań krzyżowych jest kontrprzesłuchanie (*controesame*). Jest ono równie istotne dla badania krzyżowego, jak badanie bezpośrednie, bowiem to właśnie przez ten element realizują się funkcje badania krzyżowego. Wpływ na ich ukształtowanie ma również jurysprudencja, ograniczając zakres badania w ramach kontrprzesłuchania wyłącznie do pytań dotyczących faktów oraz okoliczności podniesionych przez stronę wnoszącą o przesłuchanie danego świadka⁶⁰. Takie ograniczenie możliwości przeprowadzenia przesłuchania przez przeciwnika procesowego spotkało się jednak z odmiennymi głosami w doktrynie procesu karnego, wskazującymi, iż z uwagi na podwójną funkcję badania krzyżowego strona kontrprzesłuchująca powinna mieć prawo do zaadresowania znacznie szerszego kręgu faktów oraz okoliczności niż wyłącznie podniesionych przez stronę przesłuchującą⁶¹. Gdy się rozważy zasadność ograniczania ram przesłuchania świadka w drodze kontregzaminacji, mając na uwadze dwie funkcje obowiązującego we włoskim procesie badania krzyżowego, można dojść do wniosku, iż w takim układzie sprzyja ono stronie powołującej świadka. Może bowiem odnosić się wyłącznie do takich okoliczności, które będą wskazywać na konieczność wydania pozytywnego dla powołującej strony rozstrzygnięcia, przy czym strona przeciwna może wyłącznie kwestionować treść złożonych depozycji w zakresie przytoczonych faktów. Z tego też względu w doktrynie wysunięto postulat, aby dokonywać rozróżnienia w zakresie przesłuchania krzyżowego „co do faktów” oraz „co do wiarygodności świadka”, przy czym restrykcja w zakresie ograniczenia swobody przesłuchania winna obowiązywać jedynie w zakresie przesłuchania „co do faktów”, natomiast w przypadku kwestionowania wiarygodności świadka strona przeciwna powinna mieć swobodę ograniczoną jedynie ogólnymi zasadami dotyczącymi przesłuchania, w tym zasadności i relewantności zadawanych pytań⁶². Strony mają wolność wyboru co do tego, czy przeprowadzą kontrprzesłuchanie w ramach badania krzyżowego – choć jest ono inherentną częścią tej metody, przeprowadzenie go nie jest nakazane.

Ostatnią fazę przesłuchania świadka metodą pytań krzyżowych stanowi ponowne badanie przez stronę, która wniosła o przeprowadzenie dowodu z zeznań świadka. Z jednej strony, ta faza stanowi fundament badania krzyżowego, bowiem pozwala na skonfrontowanie odpowiedzi świadka na pierwotnie zadane pytania, zestawiając je z odpowiedziami udzielonymi

⁵⁹ Zob. A. Trinci, *Codice...*, *passim*, i wskazana tam literatura.

⁶⁰ Cass. pen. IV, n. 20585/2005.

⁶¹ Zob. A. Conforti, *Controesame di testi della controparte su circostanze non indicate e nuove interpretazioni del diritto alla prova contraria*, „Cassazione penale” 1998, s. 2038; F. Rizzo, *L'elaborazione della prova dichiarativa...*, s. 432.

⁶² Zob. G. Frigo, [w:] *Commento al Codice di Procedura Penale*, a cura di M. Chiavario, t. 5, Turyn 1991, s. 250.

na pytania strony kontrprzesłuchującej. Z drugiej zaś, pozwala stronie wnioskującej na dokonanie ewaluacji relewantności oraz istotności złożonej depozycji, stanowiąc swoistą bonifikatę za podjętą inicjatywę dowodową. Dość ciekawe zagadnienie stanowi możliwość zadawania świadkom podczas ostatniej fazy przesłuchania nowych pytań. Chociaż, co do zasady, strona wnosząca o przesłuchanie może zadawać nowe pytania podczas ponownego badania świadka, zgodnie z treścią art. 498 ust. 3 c.p.p., to w doktrynie sformułowano postulaty dotyczące ograniczenia zadawania pytań wyłącznie co do okoliczności oraz wątków, które pojawiły się podczas wcześniejszych etapów przesłuchania świadka⁶³. Wyjaśnia się to faktem, iż umożliwienie stronie zadawania pytań dotyczących nowych okoliczności podczas ostatniej fazy przesłuchania w istocie stanowiłoby nowe przesłuchanie, nieobjęte zakresem badania krzyżowego, pozbawiając drugą stronę możliwości skonfrontowania przytoczonych faktów⁶⁴. Z tego też względu wypracowano w orzecznictwie stanowisko, iż w razie zadania podczas trzeciego etapu pytań dotyczących nowych okoliczności, strona przeciwna ma prawo do przeprowadzenia kontrprzesłuchania, bowiem wyłącznie wówczas zagwarantowane jest prawidłowe postępowanie w ramach metody badania krzyżowego⁶⁵. Dość kontrowersyjne jest jednak zagadnienie możliwości zadawania dalszych pytań po zakończeniu ponownego badania przez stronę wnioskującą. W doktrynie wyrażono pogląd, iż o ile takie pytania nie stoją w sprzeczności z treścią art. 499 ust. 6 c.p.p. oraz wskazanymi tam granicami relewantności, powinny one zostać dopuszczone⁶⁶. Z kolei orzecznictwo stoi na stanowisku, iż po zakończeniu ponownego badania przez stronę wnioskującą niedopuszczalne jest zadawanie pytań mogących doprowadzić do konieczności ponownego przeprowadzenia badania krzyżowego z uwagi na zasadę ekonomiki procesowej⁶⁷.

Jak wspomniano wcześniej, główną rolę sądu podczas włoskiego procesu karnego jest administrowanie oraz moderowanie przesłuchania. Pomimo pełnienia przede wszystkim roli neutralnego arbitra nie został on jednak całkowicie pozbawiony uprawnień w ramach tej czynności procesowej. Zgodnie z treścią art. 506 ust. 2 c.p.p., przewodniczący składu orzekającego może z własnej inicjatywy bądź na żądanie innego członka składu orzekającego zadawać pytania, przy czym winny one wyłącznie wyjaśniać nieścisłości oraz wątpliwości powstałe wskutek złożenia depozycji przez osobę przesłuchiwaną. Skład orzekający jest uprawniony do zadawania pytań wyłącznie po zakończeniu przesłuchania bezpośredniego oraz kontrprzesłuchania, przy czym to strona wnioskująca ma prawo do zakończenia przesłuchania w ramach trzeciego etapu, a zatem jest uprawniona do zajęcia ostatecznego stanowiska w trakcie przesłuchania. Również na podstawie art. 507 c.p.p. skład orzekający może zarządzić przesłuchanie świadka, od którego odstąpiła strona zgłaszająca go do rejestru.

⁶³ A. Trinci, *Codice...*, *passim*.

⁶⁴ Zob. G. Frigo, [w:] *Commento al Codice...*, s. 250.

⁶⁵ Trib. Brescia, 13 marzo 1991, Arch. nuova proc. pen., 1992, s. 257.

⁶⁶ A. Trinci, *Codice...*, *passim*, i wskazana tam literatura.

⁶⁷ Cass. pen. IV, n. 20585/2005.

W sytuacji, w której strona odstępuje od czynności przesłuchania, a sąd nie skorzysta z przysługującej mu kompetencji, do kontrprzesłuchania nie dochodzi, chyba że świadek został wykazany w rejestrze drugiej strony. Jednocześnie sąd ma za zadanie czuwać nad zapewnieniem, iż przesłuchanie w żadnym stopniu nie narusza godności osoby przesłuchiwanej, zaś zadawane pytania są adekwatne oraz pozostają w związku z wykazywanymi w rejestrze okolicznościami. Na wniosek ofiary bądź jej pełnomocnika sąd na podstawie art. 498 ust. 4-quarter c.p.p. może również zarządzić zastosowanie szczególnych środków ochrony, jeśli uzna to za niezbędne. Sąd ma również istotne zadania w związku z przesłuchaniem świadka małoletniego, co zostanie omówione w dalszej części.

4.3. Przesłuchanie świadka małoletniego oraz niepełnosprawnego intelektualnie

Chociaż badanie metodą pytań krzyżowych stanowi podstawową formę przesłuchania świadka we włoskim procesie karnym, ustawodawca zdecydował się na odejście od tej reguły w odniesieniu do przesłuchania świadka małoletniego. Uzasadnia się to faktem, iż małoletni są szczególnie narażeni na psychologiczne skutki sporu prowadzonego przez strony, przez co przesłuchanie to odbywa się w formie bezpośredniej, zaś pytania uprzednio zgłoszone przez strony zadaje przewodniczący składu orzekającego (art. 498 ust. 4 c.p.p.). Z kolei w sytuacji, w której strona w świetle składanej depozycji uzna za niezbędne wyjaśnienie danych okoliczności, zadanie przez nią dodatkowych pytań jest możliwe wyłącznie za pośrednictwem przewodniczącego składu orzekającego po przedstawieniu mu tychże treści na osobności⁶⁸. Przewodniczący składu orzekającego może również podczas czynności przesłuchania skorzystać z pomocy członka rodziny bądź psychiatry dziecięcego, jeśli uzna to za stosowne. Jednocześnie w razie wystąpienia przesłanek z art. 190-bis § 1-bis, tj. w sprawie o przestępstwo m. in. handlu ludźmi bądź niewolnictwa, o ile nie jest to absolutnie niezbędne bądź małoletni świadek nie został wcześniej przesłuchany, odstępuje się od przesłuchania i zastępuje jego treść złożonymi wcześniej oświadczeniami⁶⁹. Możliwe jest także zastosowanie środków ochrony świadka małoletniego na żądanie strony bądź z urzędu zawsze wtedy, kiedy sąd uzna to za niezbędne dla ochrony jego spokoju psychicznego, niezależnie od przedmiotu oskarżenia⁷⁰. Niniejsze rozwiązanie wynika m.in. z implementacji Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z dnia 25 października 2012 r. ustanawiającej normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastępującej decyzję ramową Rady 2001/220/WSiSW⁷¹. Możliwe jest również zastosowanie

⁶⁸ A. Trinci, *Codice...*, *passim*.

⁶⁹ A. Trinci, *Codice...*, *passim*.

⁷⁰ Cass. pen. VI, n. 5132/2013.

⁷¹ Dz.Urz. UE L 315 z 2012 r., s. 57.

szkła lustrzanego z interkomem, przy czym w takiej sytuacji świadek przesłuchiwany jest przez eksperta psychologa zadającego pytania zgłoszone przez strony oraz zweryfikowane przez sędziego pod kątem ich dopuszczalności, co tłumaczy się próbą uniknięcia wtórnej wiktyimizacji małoletniego⁷². Na gruncie orzeczenia sądu konstytucyjnego Republiki Włoskiej (*Corte Costituzionale della Repubblica Italiana*) szczególne metody przesłuchania małoletnich świadków znajdują zastosowanie również w przypadku przesłuchania dorosłych osób z niepełnosprawnościami intelektualnymi⁷³. Uzasadniono to faktem, iż ustawodawca ukształtował szczególne rozwiązania mające na celu ochronę małoletniego świadka z uwagi na jego ograniczone, względem świadka dorosłego, zdolności intelektualne. Zatem w sytuacji, w której mamy do czynienia z dorosłym świadkiem o ograniczonych zdolnościach umysłowych, należy go traktować w sposób odpowiedni. Decyzja w przedmiocie procedowania w szczególnym trybie przesłuchania w stosunku do świadka ograniczonego intelektualnie należy każdorazowo do sądu i jest uzależniona od rozstrzygnięcia, czy przeprowadzenie przesłuchania bezpośrednio przez strony mogłoby narazić godność osobistą lub poczucie bezpieczeństwa osoby przesłuchiwanej. W orzecznictwie doprecyzowano, iż w szczególnym trybie przesłuchana może być każda osoba posiadająca zaburzenia psychiczno-intelektualne, w tym cierpiąca na stany lękowe bądź podatna na sugestie⁷⁴. Wynika to z faktu, iż podczas przesłuchania metodą pytań krzyżowych dopuszczalne jest zadawanie pytań sugerujących, co może podważyć wiarygodność złożonej depozycji.

Dość problematyczne zagadnienie stanowi możliwość zadawania przez przewodniczącego składu orzekającego pytań sugerujących, które wszak dopuszczalne są w trakcie przesłuchania metodą pytań krzyżowych. Jedyne ograniczenie w tym zakresie wynika z treści art. 499 ust. 3 c.p.p., które stanowi, iż zabronione jest zadawanie takich pytań przez stronę powołującą świadka oraz mającą tożsamy z nią interes. Z jednej strony, podczas przesłuchania świadka małoletniego oraz niepełnosprawnego intelektualnie sąd zadaje pytania uprzednio zgłoszone przez strony – a zatem, zdawałoby się, ograniczenia wynikałyby tylko z przepisów ogólnych, więc możliwe byłoby zadawanie pytań sugerujących zgłoszonych przez stronę, która świadka nie powołała, o ile są one adekwatne, relewantne oraz nie są szkodliwe dla świadka i jego osobowości. Takie stanowisko zaprezentowano w orzeczeniu włoskiego Sądu Najwyższego (*Corte Suprema di Cassazione*) z dnia 15 kwietnia 2015 r.⁷⁵, w którym wskazano, iż bezstronny sędzia może zadawać pytania sugerujące, o ile zmierzają one do ustalenia prawdy oraz nie są szkodliwe. W orzecznictwie wyrażono jednak zdania odrębne, w myśl których zadawanie przez sędziego podczas przesłuchania świadka małoletniego pytań sugerujących stałoby w sprzeczności z koniecznością zapewnienia treści depozycji odpowiadającej rzeczywistości.

⁷² A. Trinci, *Codice...*, *passim*.

⁷³ Corte cost., n. 283/1997.

⁷⁴ Cass. pen. III, n. 16030/2006.

⁷⁵ Cass. pen. III, n. 21627/2015

Co więcej, rozszerzono zakaz zadawania pytań sugerujących względem świadka małoletniego oraz niepełnosprawnego intelektualnie na wszystkie strony biorące udział w przesłuchaniu, wskazując, iż skoro świadek ten jest poddawany szczególnej ochronie z uwagi na swoją podatność na sugestie oraz delikatność psychiczną, to zadawanie pytań sugerujących poddawałoby w wątpliwość szczerą i prawdziwą udzielonych zeznań, a zatem, na podstawie art. 499 ust. 2 c.p.p., zadawanie takich pytań jest niedopuszczalne⁷⁶. Wychodząc z podobnych założeń, włoski Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 6 lutego 2020 r.⁷⁷ potwierdził, iż zadawanie pytań sugerujących świadkowi podatnemu na sugestie poddaje w wątpliwość spontaniczność oraz szczerą składanej depozycji, co z kolei podważa wiarygodność świadka, a zatem w tym zakresie pytania sugerujące są objęte zakazem dowodowym⁷⁸.

4.4. Przesłuchanie oskarżonego w procesie karnym

Prawa oskarżonego *sensu largo* zostały uregulowane w tytule IV księgi I włoskiego kodeksu postępowania karnego. Na podstawie art. 61 c.p.p. prawa przysługujące oskarżonemu rozciągają się również na podejrzanego, a zatem cieszy się on analogicznym stopniem ochrony, o ile nie wskazano inaczej. Główne zasady przesłuchania oskarżonego uregulowano w art. 64 c.p.p., który przede wszystkim stanowi gwarancję fizycznej oraz psychicznej wolności oskarżonego. W treści art. 64 ust. 2 c.p.p. ustanowiono zakaz wykorzystania metod oraz technik ograniczających swobodę wypowiedzi poprzez swój wpływ na sferę intelektualną oskarżonego, niezależnie od wyrażenia przez niego zgody na ich użycie. Ograniczenie to może być porównywalne z zakazem dowodowym ustanowionym w treści art. 171 § 5 polskiego k.p.k. Na gruncie orzeczenia włoskiego Trybunału Konstytucyjnego z dnia 4 czerwca 2003 r.⁷⁹ dokonano rozszerzenia gwarancji przysługujących oskarżonemu w postępowaniu przygotowawczym także na etap postępowania sądowego. Ma to znaczenie, ponieważ zobowiązuje do pouczenia oskarżonego o możliwości wykorzystania jego słów przeciwko niemu oraz o prawie do zachowania milczenia w każdym stadium procesu pod rygorem niedopuszczalności złożonych zeznań. Jak wskazuje się w doktrynie, oskarżony ma prawo do wyrażania jakichkolwiek oświadczeń, które uważa za zasadne oraz przydatne do odparcia oskarżenia, co obejmuje również depenalizację oświadczenia przez oskarżonego nieprawdy podczas przesłuchania⁸⁰. W przeciwieństwie do świadka nie ciąży na nim obowiązek mówienia wyłącznie prawdy podczas depozycji, przy czym rozstrzygnięcie w przedmiocie wiarygodności złożonych zeznań – za wyjątkiem sytuacji, w której dowody jednoznacznie

⁷⁶ Cass. pen. III, n. 7373/2012.

⁷⁷ Cass. pen. IV, n. 15331/2020

⁷⁸ Cass. Pen. IV, n. 15331/2020.

⁷⁹ Corte cost. ord., n. 191/2003.

⁸⁰ I. Conti, *Codice di Procedura Penale Commentato. Art. 64*, a cura di S. Beltrani, 2019, *passim*.

świadczą za bądź przeciwko ich zgodności z rzeczywistością – pozostaje w wyłącznej sferze dyskrecjonalności sędziowskiej. Doktryna zaznacza jednakże, iż jeśli świadek świadomie fałszywie oskarży osobę trzecią o popełnienie danego czynu zabronionego, może on podlegać odpowiedzialności karnej z artykułu 368 włoskiego kodeksu karnego⁸¹ (oszczerstwo). Jednocześnie oskarżony, w razie złożenia depozycji wskazujących na odpowiedzialność osób trzecich, może stać się świadkiem co do tych faktów na podstawie art. 64 § 3 lit. c) c.p.p.

Dość ciekawie prezentuje się zagadnienie prawa do milczenia podejrzanego/oskarżonego we włoskim procesie karnym. Choć bez wątpienia stanowi ono jedną z gwarancji procesowych, to wcale nie jest wykluczone, iż w razie skorzystania z tego uprawnienia nie będzie skutkować negatywnymi konsekwencjami procesowymi dla oskarżonego. W orzeczeniu izby karnej włoskiego Sądu Najwyższego z dnia 28 stycznia 2015 r.⁸² wskazano, iż co prawda, fakt milczenia nie może stanowić dowodu *per se* przeciwko oskarżonemu, lecz skład orzekający jest uprawniony do interpretacji milczenia oskarżonego oraz oceny pozostałych dowodów przez ten pryzmat. Innymi słowy, choć skorzystanie z prawa do milczenia nie stanowi dowodu obciążającego, sąd uprawniony jest do oceny zachowania oskarżonego polegającego tak na odmowie wyjaśnienia, jak i fałszywym wyjaśnieniu okoliczności świadczących na jego niekorzyść, co może skutkować sformułowaniem konkluzji będącej uzupełnieniem przedstawionych dowodów przez stronę oskarżającą. W podobnym tonie zostało utrzymane orzeczenie włoskiego Sądu Najwyższego z dnia 30 września 2014 r.⁸³, w którym Sąd wyraził pogląd, iż w razie skorzystania przez oskarżonego z prawa do milczenia podczas posiedzenia w przedmiocie zastosowania środków zapobiegawczych sąd może poddać interpretacji to zachowanie pod kątem istnienia poważnych przesłanek winy wymaganych do zastosowania tychże.

Podczas przesłuchania w postępowaniu przygotowawczym oskarżony, przed rozpoczęciem depozycji, winien zostać pouczone co do zarzutów, zgromadzonych dowodów oraz ich źródeł. Zgodnie z art. 65 ust. 2 c.p.p. oskarżony powinien mieć swobodę złożenia zeznań o treści, jaką uzna za stosowną do własnej obrony, a także organy powinny zadawać pytania dotyczące bezpośrednio zarzucanego czynu, niezbędne do sformułowania prawidłowych wniosków odnośnie rekonstrukcji zdarzenia. Oskarżony ma prawo do posiadania obrońcy (art. 350 ust. 2 c.p.p.), z czym powiązane są również zakazy dowodowe z art. 350 ust. 6 i 7 c.p.p. Zgodnie z treścią przedmiotowych przepisów zabronione jest wykorzystanie jakiejkolwiek informacji uzyskanej na miejscu zdarzenia bądź bezpośrednio po popełnieniu przestępstwa od oskarżonego/podejrzanego podczas nieobecności obrońcy (350 ust. 6 c.p.p.), zaś w razie uzyskania od oskarżonego/podejrzanego spontanicznych oświadczeń zabronione jest ich

⁸¹ Codice Penale REGIO DECRETO 19 ottobre 1930, n. 1398. Approvazione del testo definitivo del Codice Penale. (030U1398) (Gazzetta Ufficiale n.251 del 26-10-1930) z późn. zm. (con aggiornamenti), stan prawny na: 31.07.2021 r.

⁸² Cass. pen. II, n. 6348/2015.

⁸³ Cass. pen. III, n. 45245/2014.

wykorzystanie wyłącznie podczas procesu, za wyjątkiem sytuacji wskazanych w treści art. 503 ust. 3 c.p.p. (art. 350 ust. 7 c.p.p.).

W razie gdy oskarżony złożył zeznania w postępowaniu przygotowawczym oraz odmawia złożenia zeznań podczas rozprawy głównej bądź jest na niej nieobecny, sąd, na wniosek strony, może na podstawie art. 513 ust. 1 c.p.p. nakazać odczytanie złożonych zeznań, o ile nie zostaną one wykorzystane przeciwko innym osobom bez ich zgody.

Dość istotny jest również reżim sankcji w razie wystąpienia naruszeń podczas czynności przesłuchania. Zgodnie z treścią art. 64 ust. 3-bis c.p.p., w razie niepouczenia oskarżonego o prawie do milczenia oraz prawie do wykorzystania jego słów przeciwko niemu złożone depozycje obarczone są sankcją niedopuszczalności. Wykorzystaniu nie podlegają także zeznania dotyczące odpowiedzialności osób trzecich (art. 64 ust. 3 lit. c) a sam oskarżony nie staje się świadkiem w takiej sprawie, jeśli nie został on uprzednio pouczony o tym fakcie. Jednakże w przypadku, w którym oskarżony w ponownym przesłuchaniu złoży analogiczne oświadczenia do tych, które zostały objęte zakazem dowodowym wskutek braku pouczenia go o przysługujących mu uprawnieniach, mogą one zostać w pełni wykorzystane w zakresie dotyczącym odpowiedzialności osób trzecich⁸⁴.

Jednocześnie w orzecznictwie wskazuje się, iż sankcją niedopuszczalności obarczone są wyłącznie zeznania złożone przez oskarżonego bez obecności obrońcy, w stosunku zaś do osoby podejrzanej ten zakaz dowodowy nie znajduje zastosowania⁸⁵. Analogicznie w wyroku z dnia 11 stycznia 2012 r.⁸⁶ włoski Sąd Najwyższy uznał, iż odczytanie w obecności obrońcy listu od rodziców wzywających podejrzanego do przyznania się do winy nie narusza zakazu dowodowego ustanowionego w art. 64 § 2 c.p.p. (zakaz wpływania na swobodę oraz samostanowienie podejrzanego podczas przesłuchania), lecz raczej stanowi jedną dopuszczalnych metod przesłuchania śledczego, gdyż jest ukierunkowane na poszukiwanie prawdy. Ponadto dopuszczalne jest wykorzystanie spontanicznie złożonych przez podejrzanego oświadczeń również w zakresie odpowiedzialności osób trzecich pomimo braku pouczenia o treści art. 64 ust. 2 lit. c) c.p.p. w postępowaniu toczącym się w trybie przyspieszonym (*giudizio abbreviato*)⁸⁷.

4.5. Przesłuchanie świadka w postępowaniu przygotowawczym

Włoski proces karny w zasadzie opiera się na trzech etapach – postępowaniu przygotowawczym mającym zabezpieczyć źródła dowodowe oraz dostarczyć informacji koniecznych do prawidłowego poszukiwania tychże; etapu przesłuchania wstępnego, podczas którego

⁸⁴ Cass. pen. II, n. 4040/2006.

⁸⁵ Cass. pen. III, n. 1233/2012.

⁸⁶ Cass. pen. I, n. 12731/2012.

⁸⁷ Cass. pen. III, n. 48508/2009.

strony prezentują zgromadzone źródła dowodowe oraz konkluzje wypływające z ich analizy oraz determinuje się, czy podejrzany zostanie postawiony w stan oskarżenia, a sprawa trafi przed sąd; etapu właściwego postępowania sądowego, podczas którego przeprowadza się dowody z zabezpieczonych podczas postępowania przygotowawczego źródeł dowodowych. Z tego też względu status procesowy świadka przysługuje osobie przesłuchiwanej wyłącznie podczas procesu, natomiast na etapie postępowania przygotowawczego osobie przesłuchiwanej przysługują obowiązki oraz większość gwarancji procesowych świadka. Głównymi przepisami regulującymi problematykę przesłuchania osób mogących zostać świadkiem są art. 351 oraz art. 362 c.p.p. odnoszące się do aktywności procesowej odpowiednio policji oraz prokuratora. Oba artykuły w swej treści wskazują, iż organy ścigania mają obowiązek zbierania od wszelkich osób informacji, które mogą być przydatne do celów dochodzeniowych. W art. 362 ust. 1 c.p.p. wyrażony został zakaz przesłuchiwania osób co do zadanych pytań oraz udzielonych odpowiedzi podczas dochodzenia oraz przesłuchania obrońcy oskarżonego bądź upoważnionych przez niego osób. Stosownie do art. 391-bis i nast. c.p.p. obowiązuje on również policję kryminalną. Zakaz ten nieco „osłabiono”, wyrażając w orzecznictwie tezę, iż organy ścigania co prawda nie są uprawnione do zadawania wprost pytań dotyczących treści pytań oraz udzielonych odpowiedzi, lecz mają prawo do formułowania pytań na tożsame tematy⁸⁸. Należy jednak mieć na uwadze, iż ze względu na fakt nieprzeprowadzania dowodów na tym etapie postępowania dopuszczalne jest mniej sformalizowane podejście organów ścigania do gromadzenia koniecznych informacji.

Jednym z przykładów takiego podejścia jest brak zastosowania zakazu dowodowego wykorzystania zeznań pochodzących od świadka ze słyszenia na podstawie art. 195 c.p.p. (w takim przypadku konieczne jest przesłuchanie osób, od których ten świadek powziął przytaczane informacje). Co więcej, pomimo procesowego zakazu wykorzystania takiego dowodu oraz poparcia takich zeznań przesłuchaniem osób stanowiących pierwotne osobowe źródło dowodowe względem źródła wtórnego, ma ono pełną wartość dowodową na etapie postępowania przygotowawczego oraz przesłuchania wstępnego⁸⁹. W orzecznictwie zauważa się jednak, iż sędzia powinien zwrócić szczególną uwagę na ocenę wiarygodności oraz doniosłości zeznań świadka ze słyszenia⁹⁰. Świadome nieumieszczenie przez ustawodawcę zakazu pozyskiwania oraz wykorzystywania takich zeznań w katalogu zakazów dowodowych mających zastosowanie do postępowania przygotowawczego należy ocenić jako akceptowalne, bowiem wykorzystanie tych informacji na etapie procesowym każdorazowo musi nastąpić wskutek przeprowadzenia dowodu ze świadka pierwotnego – a więc organy uzyskują możliwość do dotarcia oraz skonfrontowania z nim przedstawionej wersji wydarzeń. Analogicznie sytuacja prezentuje się z brakiem obowiązywania zakazu zadawania pytań sugerujących treść

⁸⁸ Cass. pen. VI, n. 10776/2009. CED Cass. Pen. 2009.

⁸⁹ Cass. pen. V, n. 45994/2004.

⁹⁰ Cass. pen. III, n. 2001/2008.

odpowiedzi osobie przesłuchiwanej na etapie postępowania przygotowawczego. Zgodnie z treścią wyroku włoskiego Sądu Najwyższego z dnia 5 grudnia 2003 r.⁹¹ podczas postępowania przygotowawczego prokurator nie poszukuje oraz nie przesłuchuje świadków w procesie, lecz jedynie wysłuchuje informacji przydatnych do prowadzenia postępowania w sprawie od osób, które mogą je posiadać – a zatem, z uwagi na brak wartości dowodowej (a jedynie proceduralną) takich depozycji, ten zakaz dowodowy nie dotyczy postępowania przygotowawczego.

Do ogólnych przepisów mających zastosowanie podczas przesłuchania na etapie postępowania przygotowawczego osoby mogącej zostać świadkiem w procesie karnym możemy zaliczyć art. 197, art. 197-bis, 198, 199, 200, 201, 202 oraz 203 c.p.p., stosownie do treści art. 362 ust. 1 c.p.p. Dotyczą one ograniczeń w możliwości stania się świadkiem podczas procesu karnego, obowiązku pojawienia się na wezwanie oraz mówienia prawdy podczas przesłuchania, prawa do odmowy odpowiedzi na pytania inkryminujące, prawa do odmowy składania zeznań przez osobę najbliższą oraz tajemnicy zawodowej, służby państwowej oraz publicznej, jak też zakazu wykorzystania informacji pochodzących od tajnego informatora organów ścigania, jeżeli nie zostanie on przesłuchany w charakterze świadka lub osoby posiadającej informacje istotne dla rozstrzygnięcia procesu. Co ciekawe, zakazem wejścia w rolę procesową świadka nie zostały objęte osoby będące specjalistami z zakresu psychologii oraz psychiatrii dziecięcej biorące udział w czynności przesłuchania małoletniego pokrzywdzonego na etapie postępowania przygotowawczego⁹². Ma to znaczenie z punktu widzenia ochrony świadka oraz pokrzywdzonego w procesie karnym, bowiem nie tylko konieczne jest zapewnienie wsparcia biegłego czy uniknięcie jakiegokolwiek kontaktu ofiary z podejrzanym o popełnienie przestępstwa seksualnego, lecz również osoba pokrzywdzona musi zostać przesłuchana w ciągu 3 dni od dnia złożenia zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa, pod rygorem sankcji dyscyplinarnych dla organów prowadzących postępowanie⁹³.

Interesująco prezentuje się kwestia skorzystania z prawa do odmowy składania zeznań przez osobę bliską na podstawie art. 199 c.p.p. Należy bowiem pamiętać, iż z naruszeniem prawa do odmowy zeznań na tej podstawie ustawodawca powiązał sankcję nieważności (art. 199 ust. 2 c.p.p.), a zatem obowiązek informacyjny ciążyący na organach ma szczególne znaczenie. Prawo do odmowy złożenia zeznań przysługuje, na podstawie art. 199 ust. 3 c.p.p., krewnym, konkubentowi, małżonkowi (również w separacji) oraz osobie, przeciw której wydano orzeczenie w przedmiocie unieważnienia, rozwiązania bądź ustania skutków zawarcia małżeństwa lub jednopłciowego związku partnerskiego. Co więcej, prawo do skorzystania z tego uprawnienia przysługuje nie tylko względem najbliższych podejrzanego, lecz również wówczas, gdy mimo braku formalnego przedstawienia zarzutów treść dotychczasowych

⁹¹ Cass.pen. III, n. 984/2004

⁹² Cass. pen. III, n. 3845/2011.

⁹³ C. Manduchi, *Codice di Procedura Penale Commentato*. Art. 362, a cura di S. Beltrani, 2019, *passim*.

zeznań oraz zgromadzonych informacji uzasadnia postawienie zarzutów osobie podejrza-nej, a zatem ocena statusu procesowego tej osoby winna dokonywać się w rzeczywistym momencie przesłuchania krewnego, jak wskazuje się w doktrynie i orzecznictwie⁹⁴. Warto mieć na uwadze, iż odmowa składania zeznań bądź celowe powściągliwe i fałszywe udzielanie odpowiedzi na zadawane pytania może skutkować pociągnięciem do odpowiedzialności karnej za przestępstwo pomocnictwa przez pominięcie⁹⁵.

⁹⁴ Zob. C. Manduchi, *Codice di Procedura...*, passim; cass. pen. I, n. 6617/2008.

⁹⁵ Cass. pen. VI, n. 30349/2013.

5. Stany Zjednoczone Ameryki

5.1. Zagadnienia ogólne

Reżim amerykańskiego prawa karnego, tak materialnego, jak i procesowego, znacząco różni się od kontynentalnych systemów prawnych państw europejskich. Największą różnicę bez wątpienia stanowi wykorzystanie oraz znaczenie ławy przysięgłych w procesach karnych państw o anglosaskiej kulturze prawnej, co nie znajduje odzwierciedlenia również w polskim porządku prawnym. W porównaniu z polską procedurą karną system amerykański jest bliższy analizowanemu w poprzednim rozdziale systemowi włoskiemu – z uwagi na wykorzystywanie metody pytań krzyżowych podczas przesłuchania sądowego, a także unormowanie oraz przeprowadzanie dochodzeń obrony w ramach procesu kontradiktoryjnego. Największą różnicę stanowi jednak dystynkcja na przestępstwa stanowe oraz federalne, bowiem w zależności od kwalifikacji będziemy mieli do czynienia z zastosowaniem federalnych bądź stanowych przepisów proceduralnych, które mogą znacząco się różnić. Niezależnie od zastosowania stanowych bądź federalnych przepisów zawsze zastosowanie znajdą ograniczenia wynikające z orzecznictwa Sądu Najwyższego Stanów Zjednoczonych Ameryki (*Supreme Court of the United States*, dalej: SCOTUS). Z uwagi na złożoność oraz obszerność poszczególnych procedur w ramach niniejszego omówienia analizie zostaną poddane jedynie najważniejsze zagadnienia związane z metodyką przesłuchań, wynikające zarówno z prawa federalnego, jak i orzecznictwa SCOTUS.

W sprawach o przestępstwa federalne zastosowanie znajdują w pierwszej kolejności przepisy Konstytucji Stanów Zjednoczonych (*Constitution of the United States of America*)⁹⁶ wraz z kluczowymi poprawkami (IV, V, VI oraz XIV poprawka), orzeczenia SCOTUS precyzujące zakres ochrony wynikający z przedmiotowych poprawek, a następnie przepisy zebrane w ramach Tytułu 18 Kodeksu Stanów Zjednoczonych (*Title 18 of the United States Code*)⁹⁷ (dalej: 18 u.s.c.), w szczególności Federalne reguły procedury karnej (*Federal Rules of Criminal*

⁹⁶ <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/usa.html>, https://www.senate.gov/civics/resources/pdf/US_Constitution-Senate_Publication_103-21.pdf (dostęp: 29.07.2021/5.01.2022).

⁹⁷ U.S. Code Title 18—CRIMES AND CRIMINAL PROCEDURE, Act of June 25, 1948, ch. 645, § 1, 62 Stat. 683 z późn. zm., stan prawny na 31.07.2021 r., <https://www.govinfo.gov/content/pkg/USCODE-2011-title18/pdf/USCODE-2011-title18.pdf> (dostęp: 29.07.2021).

Procedure)⁹⁸ (dalej: f.r.c.p.) oraz Federalne reguły dowodowe (*Federal Rules of Evidence*)⁹⁹ (dalej: f.r.e.). Jak wspomniano wcześniej, sądy amerykańskie wykorzystują metody badań krzyżowych w podobnej formie, co Włochy – a zatem mamy do czynienia z przesłuchaniem trzyletadowym. W pierwszym rzędzie badaniu podlegają świadkowie oskarżenia, następnie świadkowie obrony oraz oskarżony (o ile zdecyduje się zeznawać). Zgodnie z regułą 614 f.r.e. sędzia może nie tylko wezwać świadka z własnej inicjatywy, lecz również przesłuchiwać go, przy czym nie może wstępować w rolę którejkolwiek strony procesowej oraz zmierzać do ukierunkowania zeznania na jej rzecz¹⁰⁰.

Świadkiem może zostać każda osoba, która posiada własną wiedzę (w rozumieniu źródła dowodowego osobowego pierwotnego) co do okoliczności, które stanowią przedmiot zeznań, przy czym dopuszczenie świadka uzależnione jest od udowodnienia, że posiada on taką wiedzę (co może wynikać również z treści depozycji). Ograniczenie w zakresie wiedzy osobistej nie obejmuje biegłych (*expert witnesses*). Świadkowie zeznają pod przysięgą, przy czym składanie fałszywych zeznań penalizowane jest w ramach przestępstwa krzywoprzysięstwa (*perjury*) na podstawie § 1621 18 u.s.c. Doprecyzowanie dopuszczalnego zakresu zeznań świadka nie będącego biegłym sądowym unormowano w regule 701 f.r.e., zgodnie z którą konieczne jest posiadanie przez świadka wiedzy pochodzącej „z pierwszej ręki”, depozycja nie może być oparta o wiedzę specjalistyczną (należącą do sfery biegłych sądowych na podstawie reguły 702 f.r.e.) oraz treść złożonych zeznań musi być pomocna w rozstrzygnięciu problematyki mającej znaczenie dla sprawy¹⁰¹.

5.2. Metody przesłuchania podczas rozprawy sądowej

Podstawową metodą przesłuchania podczas amerykańskiej rozprawy sądowej jest metoda pytań krzyżowych składająca się z etapu badania bezpośredniego przez stronę wnioskującą o przesłuchanie, kontrprzesłuchania oraz ponownego badania bezpośredniego. Głównym przepisem regulującym przebieg przesłuchania podczas rozprawy o przestępstwo federalne jest reguła 611 f.r.e. zawierający trzy podsekcje zredagowane w formie liter a–c. Przepis reguły 611 lit. a f.r.e. wskazuje główne cele, które winien mieć na uwadze sędzia moderujący przebieg procesu. Wśród nich wskazano, iż przesłuchanie świadka oraz przedstawianie wszelkich dowodów podczas rozprawy ma być efektywne dla poszukiwania prawdy

⁹⁸ <https://www.law.cornell.edu/rules/frcrmp> (dostęp: 29.07.2021).

⁹⁹ *Federal Rules of Evidence*, Pub. L. 93–595, §1, Jan. 2, 1975, 88 Stat. 1926, <https://www.law.cornell.edu/rules/fre> (dostęp: 29.07.2021).

¹⁰⁰ Zob. C.B. Mueller, L.C. Kirkpatrick, L. Richter, *Federal Rules of Evidence with Advisory Committee notes and legislative history*, Wolters Kluwer, 2018 ed., s. 149 i cytowana tam literatura; *People v Arnold*, 98 NY2d 63, 67 (2002); *People v Davis*, 147 AD3d, 1079 (2017).

¹⁰¹ Zob. C.B. Mueller, L.C. Kirkpatrick, L. Richter, *Federal Rules of Evidence...*, s. 154–155 i cytowana tam literatura.

na temat udowadnianych okoliczności, unikać obstrukcji procesowej wskutek nadmiernego marnotrawienia czasu podczas przesłuchania, a także sędzia ma zapewnić ochronę świadka przed szykanowaniem oraz bezzasadnym zawstydzeniem. Należy mieć jednak na uwadze znaczny stopień dyskrecjonalności sędziowskiej w zakresie wykorzystania dostępnych instrumentów procesowych w celu zapewnienia poprawnego przesłuchania świadka w trakcie procesu karnego. Wskazuje się, iż skodyfikowanie oraz uregulowanie w szczegółowy sposób zasad oraz trybów przesłuchania świadka w ramach amerykańskiego systemu prawnego nie jest ani pożądane, ani wykonalne¹⁰². Z tego też względu podkreśla się znaczenie prawa zwyczajowego oraz osoby sędziego, także jego cech osobistych, do rozstrzygnięcia wszelkich kwestii incydentalnych w toku danego postępowania, w tym decyzji w przedmiocie kolejności oraz sposobu zeznań świadków, gdyż to od decyzji sędziego zależy, czy przesłuchanie oparte będzie na swobodnej narracji, czy na odpowiedziach świadka na zadawane pytania¹⁰³. Można zatem zaryzykować stwierdzenie, iż prawo federalne jedynie wskazuje cele ramowe, pozostawiając pełną swobodę oraz władzę w zakresie przeprowadzania procesu sędziemu prowadzącemu postępowanie. Przepis reguły 611 lit. a pkt 2 f.r.e. powiązany jest z przepisem reguły 403 f.r.e., bowiem pierwszy z nich narzuca obowiązek przeciwdziałania obstrukcji procesowej poprzez niedopuszczenie oraz nieprzeprowadzanie dowodów zmierzających do nieuzasadnionego przedłużenia postępowania, drugi z nich zaś stanowi podstawę odrzucenia nawet relewantnego dowodu w sytuacji, gdy ryzyko obstrukcji procesowej znacząco przekracza jego wartość dowodową. W sprawie *Alford v. United States* odniesiono się do roli sędziego narzuconej przez przepis reguły 611 lit a pkt 3 f.r.e. dotyczącej ochrony świadka przed szykanowaniem, wskazując, iż choć sędzia ma za zadanie uchylić pytania zmierzające do nękania bądź poniżania świadka, nie wyklucza to w żadnym stopniu legalnych prób zdyskredytowania świadka podczas przesłuchania¹⁰⁴. Przepis reguły 611 lit. b f.r.e. określa zakres badania krzyżowego, wskazując, iż nie powinno ono wykroczyć poza ramy przeprowadzonego wcześniej badania bezpośredniego bądź okoliczności odnoszących się do wiarygodności świadka, przy czym wykroczenie ponad te ramy uzależnione jest od decyzji sądu. Z kolei możliwość wykorzystania pytań sugerujących treść odpowiedzi podczas przesłuchania świadka reguluje reguła 611 lit. c f.r.e., wskazując, co do zasady, na dopuszczalność wykorzystania pytań sugestywnych podczas kontrprzesłuchania oraz podczas przesłuchania wrogiego lub stronniczego świadka. Dopuszcza się również wykorzystanie pytań sugerujących treść odpowiedzi podczas przesłuchania bezpośredniego, lecz wyłącznie wówczas, gdy są one konieczne do rozwinięcia i właściwego poprowadzenia zeznań świadka. Jako przykłady wskazuje się przesłuchanie świadka małoletniego, niepełnosprawnego intelektualnie (z problemami komunikacyjnymi) oraz w razie wyczerpania pamięci świadka co

¹⁰² C.B. Mueller, L.C. Kirkpatrick, L. Richter, *Federal Rules of Evidence...*, s. 142.

¹⁰³ C.B. Mueller, L.C. Kirkpatrick, L. Richter, *Federal Rules of Evidence...*, s. 142.

¹⁰⁴ *Alford v. United States*, 282 U.S. 687 (1931).

do szczegółów danego zdarzenia¹⁰⁵. Co do zasady, jak wskazuje reguła 615 f.r.e., na wniosek strony lub z własnej inicjatywy sąd może zarządzić wykluczenie obecności świadka na sali rozpraw, aby nie mógł on usłyszeć zeznań pozostałych świadków, przy czym ten przepis wskazuje również wyjątki od tej reguły.

W dalszym rzędzie warto omówić uregulowania dotyczące szczególnych osób biorących udział w przesłuchaniu – tak w charakterze świadka, jak i w roli pomocniczej. Zgodnie z regułą 604 f.r.e. dotyczącą osoby tłumacza musi on posiadać stosowne kwalifikacje oraz złożyć przysięgę bądź przyrzeczenie, iż dokona prawdziwego tłumaczenia. Przyrzeczenie pełni charakter gwarancyjny, bowiem w razie celowego sfałszowania treści tłumaczonej depozycji tłumacz może zostać pociągnięty do odpowiedzialności karnej za krzywoprzysięstwo na zasadach wskazanych w podrozdziale 5.1. Na gruncie przepisu reguły 706 lit. b f.r.e. biegły sądowy musi poinformować strony o jakichkolwiek poczynionych ustaleniach, może zostać przesłuchany pozasądowo przez którąkolwiek ze stron, jak też może zostać wezwany do złożenia zeznań i przesłuchany przez którąkolwiek ze stron. Dodatkowo przepisy reguły 605 f.r.e. oraz reguły 606 f.r.e. dotyczą możliwości składania zeznań odpowiednio przez sędziego oraz ławnika przysięgłego. Zgodnie z pierwszym z nich możliwość powołania na świadka w sprawie sędziego, przed którym toczy się postępowanie, jest niedopuszczalne *ex lege*. Nieco inaczej prezentuje się dopuszczalność wstąpienia ławnika przysięgłego w rolę procesową świadka. Przepis reguły 606 lit. a f.r.e. wyklucza możliwość składania zeznań przez ławnika podczas procesu. Z kolei przepis reguły 606 lit. b f.r.e. normuje dopuszczalność zeznań ławnika podczas postępowania w przedmiocie stwierdzenia ważności orzeczenia bądź wniesionego aktu oskarżenia w sprawie. Zgodnie z wyjątkami sformułowanymi w pkt 2 tego przepisu dopuszczalne jest złożenie przez ławnika zeznań dotyczących ustalenia, czy doszło do przedstawienia zewnętrznych, szkodliwych informacji ławie przysięgłych, czy jakkolwiek ławnik został poddany dowolnemu wpływowi zewnętrznemu bądź czy popełniono błąd podczas wpisywania werdyktu na formularzu. Co ciekawe, w amerykańskim procesie karnym nie ma szczególnych regulacji na poziomie federalnym dotyczących składania zeznań przez małoletniego świadka, a sytuacje, w których nie dopuszcza się osoby do zeznawania w charakterze świadka z uwagi na zdolności umysłowe, są rzadkie¹⁰⁶. Stosownie do reguły 602 f.r.e. zdolność nieletniego bądź osoby niepełnosprawnej umysłowo do wejścia w rolę procesową świadka zależy od każdorazowej oceny sędziego, czy dany świadek posiada osobistą wiedzę na temat okoliczności, na które ma zeznawać. W przypadku nieletnich oraz osób upośledzonych umysłowo do ustalenia, czy dana osoba posiada zdolność do bycia świadkiem w procesie karnym, może dojść za zamkniętymi drzwiami bez udziału stron.

¹⁰⁵ Zob. C.B. Mueller, L.C. Kirkpatrick, L. Richter, *Federal Rules of Evidence...*, s. 144–146 oraz cytowana tam literatura i orzecznictwo.

¹⁰⁶ Zob. C.B. Mueller, L.C. Kirkpatrick, L. Richter, *Federal Rules of Evidence...*, s. 118 oraz cytowana tam literatura.

Niezwykle ważny element procedury przesłuchania świadka w amerykańskim procesie karnym stanowią przesłanki, jakie strona procesowa może podważać podczas badania krzyżowego. Bezspornym bowiem jest, iż podczas przesłuchania strony mogą kwestionować zeznania świadka co do faktów, jako że należą one do meritum sprawy. Dopuszczalne jest również podważanie wiarygodności powołanego świadka przez którąkolwiek ze stron, w tym również przez stronę wzywającą (reguła 607 f.r.e.). Reguła 608 f.r.e. precyzuje sposoby, w jakie strona może podważyć wiarygodność świadka. Przepis ten dopuszcza możliwość podważenia wiarygodności świadka za pomocą zeznań innego świadka na temat reputacji lub charakteru człowieka prawdomównego bądź nieprawdomównego, przy czym dopuszczalność dowodu w przedmiocie prawdomówności świadka uzależniona jest od uprzedniego ataku przeciwnika procesowego. Z kolei wachlarz dowodów, za pomocą których można udowodnić cechy charakteru świadka, został ograniczony w ramach przepisu reguły 608 lit. b f.r.e. do dowodów w postaci wyroku skazującego, a także podczas przesłuchania krzyżowego do dowolnych dowodów mających potwierdzić lub zaprzeczyć prawdomówności osoby świadka bądź innego świadka, którego charakteru dotyczy depozycja świadka zeznającego, o ile sąd uzna to za stosowne. Jednocześnie przepis ten realizuje gwarancyjny charakter V poprawki, wskazując, iż świadkowi przysługuje prawo do odmowy zeznań inkryminujących w zakresie swojego charakteru. Ograniczenia wynikające z reguły 611 f.r.e. mają zastosowanie również do ograniczenia zakresu dowodzenia w przedmiocie charakteru świadka. Z zakresu dowodzenia w przedmiocie charakteru świadka wyłączono także, na podstawie reguły 610 f.r.e., dowody w postaci przekonań bądź opinii religijnych świadka. Od tego ograniczenia istnieje jednakże wyjątek, bowiem możliwe jest wywodzenie faktu stronniczości świadka bądź tożsamości z oskarżonym interesu w sytuacji, gdy mają oni powiązania religijne¹⁰⁷.

Jak wskazano w treści reguły 608 lit. b f.r.e., za wyjątkiem dowodu w przedmiocie skazania świadka w zakresie unormowanym regułą 609 f.r.e. szczególne tryby postępowania zmierzające do wykorzystania dowodów eksternistycznych względem zeznań świadków są zabronione. Z tego względu można wywnioskować, iż reguła 609 f.r.e. opisuje „zwyczajny” tryb atakowania wiarygodności świadka z uwagi na jego prawdomówność i charakter. W tym celu można wykorzystać dowody skazania za przestępstwo będące zbrodnią (*felony*), zagrożone karą co najmniej roku pozbawienia wolności bądź karą śmierci, przy czym w takim przypadku dowody muszą być dopuszczalne pod reżimem reguły 403 f.r.e. oraz świadek nie może być jednocześnie oskarżonym lub, gdy jest oskarżonym, wartość dowodowa musi znacząco przewyższać jakikolwiek negatywny efekt uprzedzenia, który może wywołać, oraz dowody skazania za jakiekolwiek przestępstwo bez względu na wymiar kary, jeśli sędzia może z łatwością stwierdzić, że ustalenie znamion przestępstwa wymagało udowodnienia bądź przyznania się do nieuczciwości bądź złożenia fałszywych zeznań. Prawo

¹⁰⁷ Zob. C.B. Mueller, L.C. Kirkpatrick, L. Richter, *Federal Rules of Evidence...*, s. 141 i cytowane tam orzecznictwo.

do wykorzystania dowodów skazania w celu zaatakowania wiarygodności świadka nie jest jednak ograniczone wyłącznie w ramach zakresu przedmiotowego. Przepis reguły 609 lit. b f.r.e. wprowadza bowiem ograniczenia temporalne, na podstawie których omawiane rodzaje dowodów są niedopuszczalne po upływie 10 lat od skazania bądź zwolnienia z odbywania kary pozbawienia wolności (decyduje zdarzenie późniejsze), chyba że wartość dowodowa przewyższa jego potencjalny szkodliwy wpływ efektu uprzedzenia oraz strona planująca wykorzystanie dowodu poinformuje o tym świadka na piśmie, dając możliwość skutecznego zakwestionowania jego wykorzystania w procesie. Ponadto wykorzystanie dowodu skazania za przestępstwo może zależeć od zastosowania względem kwestionowanego świadka szczególnych instrumentów związanych z prawem łaski. Niedopuszczalne jest bowiem wykorzystanie takiego dowodu skazania w razie ułaskawienia, unieważnienia bądź rehabilitacji w jakimkolwiek postępowaniu równoważnym, zaś świadek nie został później skazany za dowolną inną zbrodnię lub w razie ułaskawienia, unieważnienia skazania bądź skutecznego zakończenia jakiejkolwiek równoważnej procedury opartej na przesłance stwierdzenia niewinności danej osoby.

Bardziej restrykcyjnie prezentuje się kwestia dopuszczalności ataku na charakter świadka lub oskarżonego z wykorzystaniem wydanego orzeczenia w sprawie o przestępstwo popełnione przez nieletniego. Zgodnie z treścią reguły 609 lit. d f.r.e. dowód z orzeczenia wydanego w postępowaniu w sprawach nieletnich może zostać wykorzystany w procesie karnym wyłącznie w następujących przypadkach: gdy orzeczenie dotyczyło świadka innego, niż oskarżony, gdy fakt skazania dorosłego za przedmiotowy czyn również byłby dopuszczalny do podważenia wiarygodności oskarżonego oraz dopuszczenie takiego dowodu jest niezbędne do rzetelnego ustalenia winy bądź niewinności. Niniejsze wyjątki są skutkiem pogodzenia szczególnego interesu wymiaru sprawiedliwości w dążeniu do prawdy z polityką wykluczania orzeczeń w sprawach nieletnich z uwagi na możliwą porażkę procesu resocjalizacji danej osoby bądź jego znaczeniem dla ustalenia prawdy w ramach procesu¹⁰⁸. W żadnym wypadku nie jest dopuszczalny dowód w postaci orzeczenia wydanego w postępowaniu w sprawach nieletnich przeciwko oskarżonemu zeznającemu w procesie jako świadek.

Kolejnymi elementami wymagającymi omówienia są możliwość korzystania przez świadka z przygotowanych notatek jako uzupełnienia pamięci w zakresie składanych zeznań oraz związane z tym faktem opcje przysługujące stronie przeciwnej. Po pierwsze, dopuszczalność korzystania przez świadka z notatek nie stanowi przedmiotu sporu w doktrynie i orzecznictwie, jednakże kontrowersyjne jest istnienie uprawnienia oraz jego ewentualny zakres do inspekcji notatek świadka przez przeciwnika procesowego w sytuacji, w której świadek skorzystał z nich przed rozpoczęciem depozycji¹⁰⁹. Zgodnie z treścią reguły 612 lit b. f.r.e.

¹⁰⁸ Zob. *Giles v. Maryland*, 386 U.S. 66 (1967).

¹⁰⁹ Zob. C.B. Mueller, L.C. Kirkpatrick, L. Richter, *Federal Rules of Evidence...*, s. 146–149 oraz cytowana tam literatura i orzecznictwo.

strona przeciwna może zażądać wglądu w notatki do przedstawienia pisma na rozprawie, przeprowadzenia przesłuchania krzyżowego świadka w zakresie objętym pismem oraz włączenia jakiejkolwiek części sporządzonych notatek w zakresie dotyczącym zeznań świadka jako materiału dowodowego w sprawie. Na gruncie 612 lit. a f.r.e. strona ma takie uprawnienie każdorazowo wówczas, gdy świadek posiłkuje się notatkami podczas składania zeznań, oraz w razie skorzystania przez niego z notatek przed rozpoczęciem przesłuchania, jeśli sąd uzna, że względy sprawiedliwościowe wymagają przyznania stronie takiej możliwości. Strona powołująca świadka ma możliwość zakwestionowania relewantności treści zawartej w notatkach świadka do złożonych przez niego zeznań, wówczas jednak sąd ma obowiązek zbadania treści notatek w sposób niejawnny oraz w razie uznania, iż część notatek odnosi się do złożonej depozycji, musi nakazać dostarczenie notatek w tym zakresie stronie przeciwnej. Niezastosowanie się przez stronę do obowiązku dostarczenia notatek w relewantnym zakresie niesie za sobą daleko idące konsekwencje procesowe. Na gruncie reguły 612 lit. c f.r.e. w razie uchybienia obowiązkowi przedstawienia bądź dostarczenia notatek świadka w określonym zakresie, jeśli uchybienie dotyczyło świadka oskarżenia, sąd wykreśla treść złożonych zeznań z protokołu oraz nakazuje ławnikom pominięcie ich w procesie decyzyjnym lub, w szczególnych przypadkach, może ogłosić *mistrial*, co skutkuje odroczeniem rozprawy bez wydawania wyroku co do meritum oraz wszczęciem nowego procesu. Należy mieć na uwadze, iż świadek podczas badania krzyżowego może zostać również przesłuchany co do treści swoich wcześniejszych zeznań. W takim przypadku zastosowanie znajduje przepis reguły 613 f.r.e., zgodnie z którym strona przesłuchująca nie musi ujawniać świadkowi treści uprzednio złożonych przez niego zeznań, ma jednakże obowiązek ujawnienia ich treści stronie przeciwnej na jej żądanie. Wykorzystanie przez stronę przesłuchującą zewnętrznych dowodów wskazujących na niespójność zeznań świadka może nastąpić jedynie wówczas, gdy świadek ma możliwość wypowiedzenia się lub zaprzeczenia niespójnym zeznaniom oraz strona przeciwna będzie mogła przesłuchać świadka na tę okoliczność lub w razie, gdy wymagają tego względy sprawiedliwościowe. Należy jednak zauważyć, iż powyższa procedura nie znajduje zastosowania do zeznań świadka ze słyszenia oraz zeznań składanych na podstawie reguły 801 lit. d pkt 2 f.r.e.

Dość interesująco względem tradycji państw kontynentalnych prezentują się federalne przepisy dotyczące problematyki związanej z zeznaniami świadka ze słyszenia. Niniejsze zagadnienie uregulowano w Artykule VIII *Federal Rules of Evidence* w ramach reguł 801–807 niniejszego aktu. Na gruncie reguły 801 f.r.e. zeznania ze słyszenia obejmują nie tylko ustne bądź pisemne oświadczenia osoby składającej oświadczenie, ale i zachowania niewerbalne, które świadek złożył poza bieżącą rozprawą bądź przesłuchaniem sądowym, strona zaś wnosi dowody potwierdzające prawdziwość złożonych oświadczeń. Z uwagi na bardzo szeroki zakres normowania tak ukształtowanego przepisu sformułowano istotne wyłączenia co do oświadczeń również spełniających powyższe kryterium. Zatem na gruncie

reguły 801 lit. d f.r.e., choćby oświadczenie spełniało przesłanki opisane powyżej, nie stanowi ono zeznania ze słyszenia, gdy świadek zeznaje oraz podlega przesłuchaniu krzyżowemu w przedmiocie uprzednio złożonych oświadczeń, które są niezgodne z treścią zeznań świadka złożonych na rozprawie, przesłuchaniu bądź innym postępowaniu pod rygorem dopuszczenia się krzywoprzysięstwa. Nie będziemy mieli do czynienia z zeznaniami ze słyszenia również wówczas, gdy treść zeznań świadka jest zgodna ze wcześniejszymi oświadczeniami oraz są one przytoczone w celu odparcia bezpośredniego lub dorozumianego zarzutu, iż świadek działał pod wpływem niewłaściwego motywu bądź niedawno sfabrykował treść depozycji, w celu przywrócenia wiarygodności oświadczającego jako świadka w razie podważenia jego wiarygodności z innego powodu lub gdy świadek identyfikuje inną osobę. Na podstawie reguły 802 f.r.e., co do zasady, zeznanie ze słyszenia jest niedopuszczalne, o ile statut federalny, zasady ustanowione przez SCOTUS bądź zasady wskazane przez *Federal Rules of Evidence* nie stanowią inaczej. Lista wyjątków od tej reguły jest liczna i w znacznym stopniu została uregulowana w ramach reguł 803, 804 oraz 805 f.r.e., jednakże z uwagi na obszerność zagadnienia szczegółowe omówienie byłoby bezcelowe.

Niezwykle istotnym elementem przesłuchania jest możliwość skorzystania przez osobę przesłuchiwaną ze szczególnych przywilejów w przedmiocie uchylenia się od odpowiedzi na pytanie bądź odmowy składania zeznań. Aktualnie materię przywilejów normuje przepis reguły 501 f.r.e., który zawiera ogólne sformułowanie, iż prawo zwyczajowe podlegające interpretacji przez sądy amerykańskie reguluje roszczenie o skorzystanie z przywileju, o ile Konstytucja Stanów Zjednoczonych, statut federalny bądź zasady ustanowione przez SCOTUS nie stanowią inaczej. W jednym z odrzuconych projektów *Federal Rules of Evidence* zaproponowano bardziej kompleksowe ukształtowanie Artykułu V dotyczącego przywilejów poprzez wyrażenie wprost ich zakresu w ramach sądów federalnych. Wśród proponowanych przywilejów wymieniono m.in. relację pomiędzy obrońcą a oskarżonym (*lawyer-client privilege*), relację pomiędzy psychoterapeutą a pacjentem (*psychotherapist-patient privilege*), relację pomiędzy mężem i żoną (*husband-wife privilege*) czy tajemnicę komunikacji z duchownym (*communications to clergy privilege*), ale proponowane zmiany nie zostały zaakceptowane¹¹⁰. Należy jednak zauważyć, iż dotychczas uznawana lista przywilejów nie uległa zmianom, zaś powierzenie roli ich dalszego kształtowania orzecznictwu sądów otwiera możliwości na powstanie kolejnych wyjątków¹¹¹. Jedynym przywilejem wprost wskazanym w *Federal Rules of Evidence* jest tajemnica adwokacka oraz wszelkie wyniki pracy strony obrony w ramach przygotowania do procesu, a przepis reguły 502 f.r.e. określa zasady i przypadki, w których dopuszczalne jest jej ujawnienie.

¹¹⁰ Zob. C.B. Mueller, L.C. Kirkpatrick, L. Richter, *Federal Rules of Evidence...*, s. 290–316 oraz cytowana tam literatura i orzecznictwo.

¹¹¹ C.B. Mueller, L.C. Kirkpatrick, L. Richter, *Federal Rules of Evidence...*, s. 107–110 oraz cytowana tam literatura i orzecznictwo.

Należy pamiętać, iż podstawowymi instrumentami ochrony osób w ramach amerykańskiego systemu prawnego są gwarancje wynikające z Konstytucji oraz odpowiednich poprawek. Mają one szczególne znaczenie dla osoby oskarżonego, który może odmówić składania zeznań, przy czym ten fakt nie może być interpretowany jako dowód przyznania się do winy, lub też może wyrazić wolę złożenia zeznań. W sytuacji, w której oskarżony zdecyduje się zeznawać, stosuje się przepisy do zeznawania w charakterze świadka, przy czym może on uchylić się od odpowiedzi jedynie w przypadkach wskazanych przez prawo. Oznacza to, iż amerykański system prawny nie przewiduje możliwości bezkarnego składania przez oskarżonego nieprawdziwych oświadczeń. W każdym przypadku, gdy oskarżony decyduje się zeznawać, musi złożyć przysięgę – a zatem, w razie świadomego kłamstwa bądź składania fałszywych oświadczeń, może nie tylko całkowicie zdyskredytować wiarygodność złożonych przez siebie zeznań, lecz również odpowiadać za krzywoprzysięstwo. Zakaz ten jest wzmocniony na gruncie zasad etyki zawodowej, dotyczącej obrońców w procesie karnym. Na gruncie reguły 3.4 Wzorcowych zasad postępowania zawodowego (*Model Rules of Professional Conduct*)¹¹² profesjonalny pełnomocnik nie powinien fałszować dowodów czy doradzać lub pomagać świadkowi udzielać fałszywych zeznań. Obrońca powinien natomiast poinstruować klienta o przysługujących mu uprawnieniach. Do najważniejszych z nich należy zaliczyć prawo do odmowy udzielenia samoinkryminującej odpowiedzi na mocy V poprawki oraz prawo do posiadania obrońcy wynikające z VI poprawki do amerykańskiej Konstytucji. Prawo do odmowy udzielenia odpowiedzi samoinkryminującej dotyczy również świadka.

5.3. Przesłuchanie podczas postępowania przygotowawczego

Problematyka przeprowadzania postępowań przygotowawczych, wliczając w to czynności przesłuchania przez organy ścigania, regulowana jest w pierwszym rzędzie przez Konstytucję Stanów Zjednoczonych wraz z poprawkami, *Federal Rules of Criminal Procedure*, stanowe oraz lokalne przepisy, a także zasady kształtowane przez sądy w ramach precedensów charakterystycznych dla prawa zwyczajowego. Z uwagi na obszerność materiałów mogących mieć wpływ na omawianą problematykę szczególnej uwadze zostanie poddana wyłącznie kwestia uprawnień świadka oraz oskarżonego wynikająca z gwarancji konstytucyjnych wraz z zakresem ich zastosowania w świetle orzecznictwa SCOTUS.

W pierwszym rzędzie analizie zostanie poddane prawo do pomocy prawnej obrońcy zagwarantowane w VI poprawce do amerykańskiej Konstytucji. Możliwe jest dokonanie podziału oraz wyodrębnienie prawa do pomocy prawnej na etapie przedsądowym oraz etapie sądowym, przy czym w ramach niniejszego podrozdziału omówione zostanie prawo do obrońcy

¹¹² https://www.americanbar.org/groups/professional_responsibility/publications/model_rules_of_professional_conduct/model_rules_of_professional_conduct_table_of_contents/ (dostęp: 29.07.2021).

w postępowaniu przygotowawczym. Niniejsze zagadnienie w znacznym stopniu bazuje na zasadach wykształconych w orzecznictwie, które w realny sposób wpłynęło na obecny zakres omawianej regulacji. Przykładowo, interesująco prezentuje się kwestia momentu, od którego aktualizuje się prawo do posiadania pełnomocnika na tym etapie postępowania. Na gruncie orzeczenia *Rothgery v. Gillespie County*¹¹³ wskazano, iż prawo do wyznaczonego obrońcy przysługuje niezależnie od tego, czy prokurator wie oraz bierze aktywny udział w przedmiocie wstępnego postępowania przeciwko osobie, bowiem wystarczający jest udział w nim jakiegokolwiek przedstawiciela organów ścigania. Dostrzec można, iż z kontradiktoryjnym procesem mamy do czynienia od momentu postawienia danej osobie zarzutów bądź ograniczenia jej wolności, co z kolei aktualizuje uprawnienie wynikające z VI poprawki do amerykańskiej Konstytucji. Skład orzekający w ww. sprawie wyraził stanowisko, iż prawo do obrońcy pojawia się tak daleko przed procesowym bądź przedprocesowym krytycznym etapem jakiegokolwiek postępowania, jaki jest niezbędny do zapewnienia oskarżonemu prawidłowej i skutecznej pomocy prawnej w jego trakcie. Do doktryny „krytycznego etapu postępowania” można włączyć poglądy wyrażone w sprawach *Powell v. Alabama*¹¹⁴, w której sąd wskazał, iż etap ten zaczyna się od chwili postawienia w stan oskarżenia i od tego momentu oskarżony jest uprawniony do pomocy obrońcy na gruncie VI poprawki lub, choć nie bez kontrowersji, w sprawie *Coleman v. Alabama*¹¹⁵, w której wyrażono stanowisko, iż rozprawa wstępna (*preliminary hearing*) stanowi krytyczny etap postępowania, na którym wymagana jest obecność obrońcy. W sprawie *Ash v. United States*¹¹⁶ SCOTUS zmienił swoje stanowisko w przedmiocie podstawowego celu gwarancji dostępu do obrońcy w ramach etapu krytycznego. Na gruncie tego orzeczenia sąd wskazał, iż celem podstawowym jest zapewnienie pomocy oskarżonemu w sytuacji, w której musi zmierzyć się zarówno z zawiłościami prawa, jak i profesjonalistą w postaci prokuratora, ponieważ niektóra część czynności mających miejsce na etapie postępowania przygotowawczego z uwagi na swoją doniosłość oraz wpływ na efektywność obrony w postępowaniu sądowym może zostać w zasadzie kwalifikowana jako wydarzenia należące do istoty samego procesu. Z tego też względu w niektórych czynnościach postępowania przygotowawczego, które mają szczególną doniosłość dla przebiegu procesu oraz ukształtowania struktury obrony, takich jak okazanie czy konfrontacja, konieczne jest zagwarantowanie dostępu do obrońcy na gruncie ochrony zapewnianej przez VI poprawkę do amerykańskiej Konstytucji, takie uprawnienie jednakże przysługuje jedynie oskarżonemu, nie przysługuje natomiast osobom poddawanych czynnościom okazania przed postawieniem w stan oskarżenia bądź świadkom¹¹⁷.

¹¹³ 128 S. Ct. 2578 (2008).

¹¹⁴ 287 U.S. 45, 57 (1932).

¹¹⁵ 399 U.S. 1 (1970).

¹¹⁶ 413 U.S. 300 (1973).

¹¹⁷ Por. *United States v. Wade*, 388 U.S. (1967); *Gilbert v. California*, 388 U.S. (1967); *Kirby v. Illinois*, 406 U.S. (1972); *Anonymous v. Baker*, 360 U.S. 287 (1959).

Istotna jest również relacja pomiędzy ochroną wynikającą z prawa dostępu do adwokata na gruncie VI poprawki a ochroną zagwarantowaną na mocy V poprawki w postaci tzw. ostrzeżeń Mirandy (*Miranda warnings*), dotyczących uprawnień osoby aresztowanej. Przykładem orzeczenia zwracającego uwagę na szczególną relację pomiędzy tymi instrumentami gwarancyjnymi jest sprawa *Montejo v. Louisiana*¹¹⁸, na gruncie której wskazano, iż w razie milczenia oskarżonego oraz niepowołania się przez niego na uprawnienia przysługujące mu na podstawie VI poprawki, możliwe jest podjęcie przez niego rozmów z organami ścigania bez obecności adwokata. Należy bowiem pamiętać, iż na gruncie orzeczenia w sprawie *Miranda v. Arizona*¹¹⁹ organy ścigania mają obowiązek pouczyć aresztowanego o jego uprawnieniach, w tym o prawie do milczenia oraz prawie do obrońcy, a zatem wystarczające jest powołanie się przez taką osobę na prawa przysługujące na gruncie V poprawki w przedmiocie skorzystania z pomocy obrońcy. W takim przypadku użycie tego uprawnienia skutkuje powstrzymaniem się organów ścigania od jakichkolwiek czynności do czasu przybycia obrońcy. Uprawnienie do odmowy udzielenia inkryminującej odpowiedzi na pytanie nie jest jednak nieograniczone. Po pierwsze, aby skutecznie powołać się na to uprawnienie, należy wyrazić je wprost, bowiem milczenie może być równoważne ze zrzeczeniem się prawa do nieobciążania się, przy czym tożsamy skutek wiąże się z rozpoczęciem odpowiadania na zadane pytania wstępne w sytuacji, gdy po rozpoczęciu przesłuchania osoba przesłuchiwana chce skorzystać ze swojego prawa do milczenia¹²⁰. Orzeczenie w sprawie *Salinas v. Texas* wzbudziło znaczne kontrowersje oraz głosy sprzeciwu wskazujące, iż odmowa udzielenia samoinkryminującej odpowiedzi na pytania powinna móc zostać wyrażona w formie milczenia, sam zaś brak dialogu winien konstytuować powołanie się na konstytucyjne prawo do milczenia¹²¹. Drugim warunkiem skutecznego powołania się na prawo do odmowy udzielenia odpowiedzi na pytanie jest uzasadniona obawa, iż treść udzielanej odpowiedzi będzie miała charakter inkryminujący, przy czym rozstrzygnięcie w tym przedmiocie należy do sądu¹²². Należy zauważyć, iż świadek może powołać się na uprawnienie wynikające z V poprawki w jakimkolwiek postępowaniu, o ile udzielona odpowiedź może zostać wykorzystana przeciwko świadkowi w przyszłym postępowaniu karnym bądź posłużyć do dalszego zgromadzenia dowodów przeciwko świadkowi.

Najbardziej doniosłym prawem przysługującym osobom na gruncie V poprawki są uprawnienia stanowiące przedmiot tzw. ostrzeżeń Mirandy. Na gruncie tego orzeczenia V poprawka uzyskała prymat na gruncie postępowań karnych, jednocześnie uznając wynikające z niej gwarancje za najważniejsze dla obywatela. W treści orzeczenia wskazano, iż dopuszczalność

¹¹⁸ 556 U.S. 778 (2009).

¹¹⁹ 384 U.S. 436 (1966).

¹²⁰ Zob. *Salinas v. Texas*, 133 S. Ct. 2174 (2013); *Rogers v. United States*, 340 U.S. 367 (1951); *United States v. Monia*, 317 U.S. 424 (1943).

¹²¹ Zob. I.C. Kerr, *Beyond Salinas v. Texas: Why An Express Invocation Requirement Should Not Apply To Postarrest Silence*, „Columbia Law Review” 2016, Vol. 116, No. 2, <https://columbialawreview.org/content/beyond-salinas-v-texas-why-an-express-invocation-requirement-should-not-apply-to-postarrest-silence/> (dostęp: 29.07.2021).

¹²² *Mason v. United States*, 244 U.S. 362 (1917).

wykorzystania jakichkolwiek oskarżeń pozyskanych przez organy ścigania od oskarżonego zależy od skutecznego zastosowania gwarancji przed samooskarżeniem przysługującej na gruncie V poprawki do amerykańskiej Konstytucji. Do gwarancji zalicza się poinformowanie osoby przesłuchiwanej przed podjęciem jakiejkolwiek czynności związanej z jej przesłuchaniem o tym, iż przysługuje jej prawo do zachowania milczenia, że wszelkie złożone przez nią zeznania mogą być wykorzystane jako dowód przeciwko niej oraz że ma ona prawo do obecności adwokata. Jakiegokolwiek powołanie się na którekolwiek z wymienionych praw musi skutkować powstrzymaniem jakichkolwiek czynności do czasu przybycia obrońcy bądź odstąpieniem od czynności przesłuchania w sytuacji, w której osoba wskazuje, iż nie chce zostać przesłuchana. Osoba przesłuchiwana może zrzec się powyższych uprawnień wyłącznie wówczas, gdy czyni to w sposób dobrowolny, świadomy oraz rozumny¹²³. Należy przy tym pamiętać, iż nie w każdej sytuacji będziemy mieli do czynienia z obowiązkiem otrzymania ostrzeżeń Mirandy – a co za tym idzie – z prawem do aktywowania którejkolwiek z gwarancji z nich wynikających. Jak wskazano powyżej, obowiązek udzielenia ostrzeżeń aktualizuje się zawsze i tylko wtedy, gdy planowaną czynnością jest przeprowadzenie przesłuchania przez funkcjonariuszy organów ścigania po tym, jak osobę przesłuchiwaną aresztowano bądź pozbawiono wolności w jakimkolwiek inny sposób. Określenie, czy dana osoba pozostaje w areszcie, zależy nie tylko od realnego pozbawienia jej wolności, lecz również od stopnia przymusu oraz skali presji determinowanej poprzez badanie, jak czułby się rozsądny obywatel na miejscu osoby przesłuchiwanej w kontekście skorzystania z prawa do odmowy odpowiedzi na pytania inkryminujące. Jednocześnie na gruncie orzeczenia *Rhode Island v. Innis*¹²⁴ wskazano, iż naruszenie praw osoby przesłuchiwanej może odbyć się nie tylko poprzez bezpośrednie zadanie pytania przez funkcjonariusza organu ścigania, lecz również poprzez jakiekolwiek słowa bądź czyny funkcjonariusza, co do których ma świadomość, iż mogą skutkować inkryminującym oświadczeniem bądź czynem osoby podejrzanej¹²⁵. Należy odnotować, iż z orzeczenia w sprawie *Miranda v. Arizona* wynika obowiązek poinformowania zatrzymanego podejrzanego przez organy ścigania o wszystkich przysługujących mu uprawnieniach w pełnym ich zakresie. Znaczenie ostrzeżeń Mirandy w ramach amerykańskiego systemu prawa karnego wyraża się również poprzez powiązany z nimi system sankcji, zgodnie z którym, co do zasady, zeznania uzyskane z naruszeniem praw podejrzanego nie mogą zostać wykorzystane w procesie. Dość istotna jest jednak dopuszczalność wykorzystania dowodów zdobytych wskutek wykorzystania informacji uzyskanej z zeznań podejrzanego lub oskarżonego z naruszeniem gwarancji zawartych w ostrzeżeniu Mirandy, bowiem na gruncie orzeczenia *United States v. Patane*¹²⁶ możliwe jest wykorzystanie

¹²³ *Miranda v. Arizona*, 384 U.S. 436, 444-445 (1966).

¹²⁴ *Rhode Island v. Innis*, 446 U.S. 291 (1980).

¹²⁵ *Zob. Arizona v. Mauro*, 481 U.S. 520 (1987).

¹²⁶ *United States v. Patane*, 542 U.S. 630 (2004).

tak pozyskanych oświadczeń, o ile przyznanie się było dobrowolne. Dopuszczalne jest także zakwestionowanie wiarygodności zeznań oskarżonego, który zdecydował się zeznawać podczas procesu karnego oraz zaprzecza popełnieniu zarzucanego mu czynu w sytuacji, w której pomimo naruszenia jego praw wynikających z V poprawki przyznał się on do winy¹²⁷, przy czym takie oświadczenie musi również spełniać standard dobrowolności¹²⁸.

Ostatnią, niezwykle ważną kwestią jest stopień ochrony osób przesłuchiwanym niebędących podejrzanymi ani oskarżonymi. Należy bowiem zauważyć, iż brak jest szczególnych reguł przesłuchań oraz uprawnień przysługujących np. świadkom w postępowaniu przygotowawczym. Potwierdza to treść orzeczenia w sprawie *Salinas v. Texas*, wskazując iż osoba przesłuchiwana nie tylko musi w sposób bezpośredni zgłosić skorzystanie z prawa odmowy udzielenia inkryminującej odpowiedzi podczas przesłuchania na etapie postępowania przygotowawczego na gruncie V poprawki, lecz również musi znajdować się pod swoistym przymusem w postaci działania organów ścigania. Skorzystanie z tego uprawnienia poprzez milczenie możliwe jest tylko w dwóch przypadkach, a mianowicie podczas rozprawy¹²⁹ bądź wtedy, gdy zrzeczenie się tego uprawnienia zostało uzyskane niedobrowolnie, tj. pod przymusem¹³⁰. Zgodnie z treścią wyroku w sprawie *Salinas v. Texas* SCOTUS uznał, iż w sytuacji, w której osoba dobrowolnie zgadza się towarzyszyć funkcjonariuszom oraz dobrowolnie składa zeznania na posterunku, nie może ona skorzystać z powyższych wyjątków od wymogu wyrażenia na głos powołania się na uprawnienia przysługujące na mocy V poprawki. Sąd zwrócił uwagę na fakt, iż z uwagi na nieprzymuszoność przesłuchania – a zatem brak przymusu rozumianego również jako aresztowanie – osoba dobrowolnie przesłuchiwana może w każdej chwili przerwać przesłuchanie oraz opuścić posterunek policji. Oznacza to, iż w stosunku do osób przesłuchiwanym innych niż podejrzań lub oskarżony – a zatem do świadka – można stosować wyłącznie przywileje zagwarantowane na mocy Konstytucji Stanów Zjednoczonych i wyłącznie w przypadku, w którym osoba wyraźnie się na nie powoła, bowiem w sytuacji braku przymusu wystarczające jest opuszczenie miejsca, w którym odbywa się przesłuchanie.

¹²⁷ *Harris v. New York*, 401 U.S. 222 (1971).

¹²⁸ *Zob. Mincey v. Arizona*, 437 U.S. 385 (1978).

¹²⁹ *Zob. Griffin v. California*, 380 U.S. 609 (1965).

¹³⁰ *Zob. Miranda v. Arizona*, 384 U.S. 436 (1966).

Zakończenie

Jedną z najbardziej znaczących różnic pomiędzy polską a angielsko-walijską, amerykańską i włoską metodyką przesłuchania w ramach procesu karnego jest odmienna metoda badania osoby przesłuchiwanej. W angielsko-walijskim, amerykańskim oraz włoskim systemie prawnym wykorzystuje się metodę pytań krzyżowych, co jednocześnie stanowi efekt znacznie wyższego stopnia kontradyktoryjności poszczególnych procedur względem rodzimego postępowania karnego. Należy bowiem zauważyć, iż w każdym ze wskazanych porządków prawnych dopuszczalne jest zadawanie pytań sugerujących w fazie kontrprzesłuchania, choć sama kwestia pytań sugerujących pozostaje ograniczona przepisami bądź zasadami tworzonymi na gruncie orzeczeń sądowych w ramach prawa precedensowego. W ramach niniejszego badania opracowano metodykę przesłuchań opartych na dwuetapowym badaniu bezpośrednim wykorzystującym pytania swobodne oraz kierunkowe (Hiszpania, Niemcy, metodyka przesłuchania w Polsce na gruncie kodeksu postępowania karnego) oraz opartych na badaniu metodą pytań krzyżowych dopuszczających wykorzystanie trzeciego rodzaju pytań, jakimi są pytania sugestywne (Anglia i Walia, Włochy, USA). Różnice pomiędzy analizowanymi systemami są daleko idące. W pierwszym rzędzie warto zwrócić uwagę na kwestię inicjatywy dowodowej stron. Zarówno formalne kwestie dopuszczające przeprowadzanie przez stronę oskarżoną własnych śledztw, jak i wachlarz legalnych instrumentów dostępnych dla oskarżonego w celu skonstruowania własnej obrony znacząco się różnią. W krajach wykorzystujących metodę pytań krzyżowych mamy do czynienia z daleko posuniętą dopuszczalnością przeprowadzania dochodzeń obrończych (*vide* system włoski), strony zaś mogą liczyć na swoiste „gratyfikacje” za podjęcie inicjatywy dowodowej. Tytułem przykładu można wskazać określenie zakresu przesłuchania świadka co do faktów lub prawo do zakończenia przesłuchania przez stronę powołującą we Włoszech oraz Stanach Zjednoczonych. Ukształtowanie procesu w sposób kontradyktoryjny, z jednoczesnym określeniem pożądanых oraz dopuszczalnych standardów przeprowadzania postępowań przez stronę oskarżenia oraz oskarżoną, jak ma to miejsce we włoskim systemie prawnym, bez wątpienia stanowi pożądaną kształt tego modelu procesu. Warto bowiem zauważyć, iż włoski system prawny – pomimo wykorzystania modelu kontradyktoryjnego oraz udostępnienia daleko idących instrumentów procesowych w celu przygotowania skutecznej obrony przez oskarżonego – przewiduje jednocześnie obligację przedstawienia przez prokuratora wszelkich

dowodów niewinności oskarżonego, jakie odkrył bądź jakie zostały mu przedstawione na etapie postępowania przygotowawczego. Z kolei daleko idące uprawnienia obrony do przeprowadzania własnego śledztwa – wraz z określonymi uprawnieniami oraz katalogiem podmiotów mogących takie śledztwo przeprowadzić – bez wątpienia stanowi najciekawszą i, zdaje się, najuczciwszą propozycję regulacji w przedmiocie inicjatywy dowodowej stron w modelu kontradiktoryjnym. Jednocześnie precyzyjniej określone zakazy dowodowe stron – względem propozycji brzmienia ogólnego przepisu regulującego dopuszczalność dowodów w procesie kontradiktoryjnym na gruncie przepisu art. 168a polskiego k.p.k. wprowadzonego tzw. wielką nowelą ku kontradiktoryjności z 2013 r.¹³¹ – bez wątpienia wpływają pozytywnie na stopień gwarancyjności postępowania oraz rozwiązują znaczną część kontrowersji podnoszonych przez przedstawicieli doktryny procesu karnego na gruncie polskich prób wprowadzenia kontradiktoryjnego modelu procesu karnego¹³².

Mając na uwadze, iż badanie metodą pytań krzyżowych jest znacznie bardziej zakorzenione w systemach anglosaskich, bazujących niekiedy na innych zasadach względem systemów kontynentalnych, rozwiązania przyjęte w ramach włoskiego ukształtowania procesu należy ocenić jako bardziej adekwatne do recepcji na grunt rodzimego systemu. Szczególny przykład różnic wewnątrz modeli przesłuchania opartych na metodzie pytań krzyżowych stanowi podejście oraz stopień gwarancji przysługujących świadkowi, w tym świadkowi małoletniemu bądź niepełnosprawnemu intelektualnie. Warto zauważyć, iż stopień oraz instrumenty ochrony zagwarantowane w ramach systemów anglosaskich budzą znaczne wątpliwości. Kontrowersyjna zdaje się nie tylko możliwość ich recypowania na grunt kodeksu postępowania karnego z uwagi na minimalne standardy wynikające z przepisów wspólnotowych (a odzwierciedlone w systemie włoskim), jak też względy gwarancyjne, które w kontekście systemów anglosaskich należy ocenić z dezaprobatą. Brak ochronnego trybu przesłuchania świadka małoletniego bądź niepełnosprawnego intelektualnie w systemie amerykańskim może skutkować traumatycznymi przeżyciami. Podkreśla to również brak standardów minimalnych oraz, w zasadzie, pozostawienie całkowitej swobody decyzyjnej na sali rozpraw sędziemu prowadzącemu proces. Z tego też względu zdecydowanie z aprobatą

¹³¹ Brzmienie przepisu art. 168a k.p.k. w okresie od dnia 1.07.2015 do dnia 14.04.2016 r.: „Niedopuszczalne jest przeprowadzenie i wykorzystanie dowodu uzyskanego do celów postępowania karnego za pomocą czynu zabronionego, o którym mowa w art. 1 § 1 Kodeksu karnego”.

¹³² Por. R. Kmiecik, *Kontrowersyjne unormowania w znowelizowanym kodeksie postępowania karnego*, „Prokuratura i Prawo” 2015, nr 1–2; P. Kardas, *Podstawy i ograniczenia przeprowadzania oraz wykorzystywania w procesie karnym tzw. dowodów prywatnych*, „Palestra” 2015, nr 1–2; D. Drajewicz, *Kontradiktoryjność procesu przed sądem I instancji w znowelizowanym KPK*, „Monitor Prawniczy” 2014, nr 21; P. Kardas, *Problem granic legalności działań uczestników postępowania karnego i konsekwencji ich przekroczenia*, [w:] *Granice procesu karnego. Legalność działań uczestników postępowania*, red. D. Gruszecka, J. Skorupka, Warszawa 2015; S. Pawelec, *Uwagi na temat dopuszczalności dowodów na tle regulacji art. 168a k.p.k. z perspektywy pozycji procesowej oskarżonego*, [w:] *Wokół gwarancji współczesnego procesu karnego. Księga Jubileuszowa Profesora Piotra Kruszyńskiego*, red. M. Rogacka-Rzewnicka, H. Gajewska-Kraczkowska, B. Bieńkowska, Warszawa 2015; A. Lach, *Ocena projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, Kodeks karny i niektórych innych ustaw*, Biuro Analiz Sejmowych, seria „Przed pierwszym czytaniem” 2013, nr 1.

należy odnieść się do gwarancji procesowych zapewnionych w kontynentalnych systemach prawnych: tak rodzimym porządku prawnym, jak i regulacjach włoskich w ramach systemu kontradiktoryjnego.

W razie ponownych prób zwrócenia się ku bardziej kontradiktoryjnemu modelowi polskiego procesu karnego zasadne zdaje się uwzględnienie rozwiązań systemowych przyjętych we Włoszech. Wynika to nie tylko z faktu sprawdzonej na gruncie toczących się postępowań implementacji norm minimalnych wynikających z prawa wspólnotowego, lecz również pełniejszego i wyrazistszego zrozumienia wartości i pryncypiów przyświecających wspólnocie europejskiej oraz kultywowanych w ramach kontynentalnego systemu prawa karnego. W konsekwencji Włochy mogą stanowić swoisty wzór do naśladowania w zakresie ukształtowania czynności przesłuchania w kierunku wykorzystania badania metodą pytań krzyżowych. Z przeprowadzonych badań w zakresie oceny prawdomówności wypowiedzi w postępowaniu karnym można wysnuć wniosek, że choć wykorzystanie metody pytań krzyżowych nie jest pozbawione wad i może prowadzić do zwiększenia nieprawdziwych treści wskutek przyrostu informacji uzyskiwanych podczas przesłuchania, a także wygenerowania zeznań najmniej szczegółowych, to jednak zastosowanie niniejszej metody prowadzi do uzyskania najbardziej kompletnych informacji na temat zdarzenia¹³³. W konsekwencji uprawniony wydaje się wniosek, iż włączenie możliwości wykorzystania metody pytań krzyżowych do polskiego procesu karnego pozytywnie wpłynie na realizację zasady prawdy mającej nadrzędne znaczenie w ramach polskiego systemu prawa karnego procesowego¹³⁴. Dostarczenie większej ilości informacji mogących w sposób kompletny odtworzyć przebieg zdarzenia przy jednoczesnym zwiększeniu aktywności procesowej stron w kierunku dowodzenia określonych faktów i okoliczności, jak i pozostawieniu rozstrzygania w przedmiocie procesu sądowi będącemu profesjonalnym podmiotem zdaje się najbardziej zoptymalizowaną formą dochodzenia do prawdy oraz wyrokowania w celu osiągnięcia stanu sprawiedliwości materialnej. Ponadto tak skonstruowany proces pozostawałby w zgodzie z postulowaną dyrektywą praktyczną, aby wykorzystywać wszystkie trzy metody przesłuchania w celu uzyskania jak najbardziej kompleksowych oraz zgodnych z rzeczywistością zeznań¹³⁵. Choć postuluje się wykluczenie możliwości zadawania pytań sugestywnych w ramach badania krzyżowego, niniejsze zagadnienie winno zostać ocenione w świetle ograniczeń co do ich wykorzystania oraz skuteczności i poprawności funkcjonowania systemów prawnych dopuszczających możliwość zadawania takich pytań w ramach badania krzyżowego. Na gruncie osiągnięć innych systemów karnych wykorzystujących omawianą metodykę ograniczone dopuszczenie pytań sugerujących treść odpowiedzi może okazać się korzystne w celu przyspieszenia oraz

¹³³ E.I. Sznajderska, *Kilka uwag na temat oceny prawdomówności...*, s. 69–72 wraz z cytowanymi tam badaniami oraz literaturą.

¹³⁴ K. Marszał, *Proces karny...*, s. 103.

¹³⁵ E.I. Sznajderska, *Kilka uwag na temat oceny prawdomówności...*, s. 71.

efektywnego czynienia ustaleń faktycznych w ramach procesu, a zatem może być pożyteczne. Ogólny zarys funkcjonowania tak opisanego systemu może dać omawiany w ramach niniejszego opracowania system włoski.

Reasumując, zmierzanie w kierunku implementacji metody pytań krzyżowych do badania świadka podczas przesłuchania zdaje się uzasadnione nie tylko z punktu widzenia realizacji fundamentalnych zasad polskiego procesu karnego, lecz również z praktycznego punktu widzenia. Rozsądne rozdzielenie oraz unormowanie uprawnień procesowych poszczególnych stron, w szczególności w zakresie ich inicjatywy dowodowej oraz dopuszczalności zgromadzonych oraz przeprowadzanych dowodów, może bez wątpienia stanowić pozytywną zmianę ustawodawczą. Jednocześnie zaimplementowanie powyższej metody przesłuchania wzmocniłoby znaczenie zasady kontrydiktoryjności oraz znacznie bardziej zaktywizowało strony do aktywnego dochodzenia swych praw, ustanawiając jednocześnie rozsądne ramy dozwolonych działań. W ramach postulatów *de lege ferenda* można bez wątpienia wskazać stopniowe wprowadzanie regulacji zmierzających do włączenia omawianej metody do polskiego procesu karnego. Jako pierwszy krok zasadnym zdaje się wprowadzenie oraz zakreszenie granic dozwolonych czynności dochodzeniowych strony oskarżonej w procesie. Za pożyteczne mogą posłużyć regulacje włoskie dotyczące możliwości przesłuchiwania świadków przez obrońcę bądź inne uprawnione podmioty reprezentujące oskarżonego w procesie. Jednocześnie stopniowe wprowadzanie zmian i zaznajomienie tak sędziów, jak i uczestników procesu z kierunkiem ukształtowania procedury przesłuchania w procesie karnym pozwoliłoby na zminimalizowanie ryzyka drastycznego spadku jakości poszczególnych postępowań oraz paraliżu systemu prawnego w Polsce.

Bibliografia

- Avanzini A., *L'esame dibattimentale delle fonti di prova personali*, [w:] *La conoscenza del fatto*, a cura di G. Ubertis, Mediolan 1992.
- Blackstone's Criminal Practice 2013, ed. A. Hooper, D. Ormerod, Oxford University Press, Oxford 2012, sekcja F9 Public Policy and Privilege.
- Carponi Schittar D., *Dal colloquio informativo al controesame. La prova orale dalle indagini al dibattimento*, Mediolan 2010.
- Carponi Schittar D., *Esame e controesame. Teoria e tecnica*, Giuffrè Editore, 2012.
- Conforti A., *Controesame di testi della controparte su circostanze non indicate e nuove interpretazioni del diritto alla prova contraria*, „Cassazione penale” 1998.
- Drajewicz D., *Kontradiktoryjność procesu przed sądem I instancji w znowelizowanym KPK*, „Monitor Prawniczy” 2014, nr 21.
- Fernandéz M.A., Catena V.M., Barquero P.C. i in., *Problemas actuales del proceso penal y derechos fundamentales*, Cuadernos penales José María Lidó nr 7, Universidad de Duesto, Bilbao 2010.
- Frigo G., [w:] *Commento al Codice di Procedura Penale*, a cura di M. Chiavario, t. 5, Turyn 1991.
- Heinrich B., Reinbacher T., *Examinatorium Strafprozessrecht – Arbeitsblatt Nr. 36. Beweismittel – Überblick*, <https://www.jura.uni-wuerzburg.de/fileadmin/02150500/2020/36-beweismittel-2.pdf>, (dostęp: 29.07.2021).
- Jahn M., *Grundlagen der Beweiswürdigung und Glaubhaftigkeitsbeurteilung im Strafverfahren*, <https://www.jura.uni-frankfurt.de/55029767/Glaubhaftigkeitsbeurteilung.pdf> (dostęp: 29.07.2021).
- Kardas P., *Podstawy i ograniczenia przeprowadzania oraz wykorzystywania w procesie karnym tzw. dowodów prywatnych*, „Palestra” 2015, nr 1-2.
- Kardas P., *Problem granic legalności działań uczestników postępowania karnego i konsekwencji ich przekroczenia*, [w:] *Granice procesu karnego. Legalność działań uczestników postępowania*, red. D. Gruszecka, J. Skorupka, Warszawa 2015.
- Kerr I.C., *Beyond Salinas v. Texas: Why An Express Invocation Requirement Should Not Apply To Postarrest Silence*, „Columbia Law Review” 2016, Vol. 116, No. 2, <https://columbialawreview.org/content/beyond-salinas-v-texas-why-an-express-invocation-requirement-should-not-apply-to-postarrest-silence/> (dostęp: 29.07.2021).
- Kmiecik R., *Kontrowersyjne unormowania w znowelizowanym kodeksie postępowania karnego*, „Prokuratura i Prawo” 2015, nr 1-2.
- Lach A., *Ocena projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, Kodeks karny i niektórych innych ustaw*, Biuro Analiz Sejmowych, seria „Przed pierwszym czytaniem” 2013, nr 1.
- Manduchi C., *Codice di Procedura Penale Commentato. Art. 362*, a cura di S. Beltrani, 2019.
- Marszał K., *Proces karny*, Warszawa 2017.
- Mueller C.B., Kirkpatrick L.C., Richter L., *Federal Rules of Evidence with Advisory Committee notes and legislative history*, Wolters Kluwer, 2018.
- Pawelec S., *Uwagi na temat dopuszczalności dowodów na tle regulacji art. 168a k.p.k. z perspektywy pozycji procesowej oskarżonego*, [w:] *Wokół gwarancji współczesnego procesu karnego. Księga Jubileuszowa Profesora Piotra Kruszyńskiego*, red. M. Rogacka-Rzewnicka, H. Gajewska-Kraczkowska, B. Bieńkowska, Warszawa 2015.

- Prasch V., *Die List in der Vernehmung und Befragung des Beschuldigten. Zugleich ein Beitrag zur Auslegung des Täuschungsverbots des § 136a StPO*, Universität zu Köln, Köln 2002.
- Principles of German Criminal Law*, ed. M. Bohlander, Hart Publishing, Oxford-Portland 2012.
- Rizzo F., *L'elaborazione della prova dichiarativa: il metodo dell'esame incrociato*, [w:] a cura di A. Gaito, t. 2, Turyn 2008.
- Ruiz i Beltrol L., *Aportación y valoración de la prueba testifical en el proceso penal (Evidence and valuation of testimony witnesses in criminal proceedings)*, Universidad de León, León 2018.
- Schollum M., *Bringing PEACE to the United States: A Framework for Investigative Interviewing*, „The Police Chief November”, November 2017, <https://www.fis-international.com/assets/Uploads/resources/Schollum-PEACE.pdf> (dostęp: 29.07.2021). (Stefański R.A., Zabłocki S., [w:] ciż, *Kodeks postępowania karnego. Tom II. Komentarz do art. 167–296*, WKP 2019, LEX.
- Sznajderska E.I., *Kilka uwag na temat oceny prawdomówności wypowiedzi w procesie karnym*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2014, nr 32.
- Trinci A., *Codice di Procedura Penale Commentato. Art. 498*, a cura di S. Beltrani, 2019.
- Villamarín López M.L., *El derecho de los testigos parientes a no declarar en el proceso penal*, „Revista para el Análisis del Derecho “InDret”” 2012, nr 4.